

Joh. Aavik

Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted

Yhes keeleuuenduste astmelise liigitusega.

KIRJASTUS „ISTANDIK“, TARTUS
1924.

Äsja ilmund:

Joh. Aavik

Keeleuuenduse äärmised võimalused

See raamat esitab keeleuuenduse alal yhe uue teooria ja abinõu, millega keele uuendamise ja arendamise kurv on teoreetiliselt nii-ytelda lõpmatuseni tõmmatud. Raamat avab seega uusi välja-vaateid ja sisaldab ka palju tegelikke ettepanekuid ja uusi sõnu ning vorme, lõpus ka yleskutse sõnade loomisele ja selle eest rahalise tasu pakkumuse.

Hirmu ja õuduse jutud XIV.

Edgar Allan Poe

Valit novellid II

(Tulihobu, William Wilson, Jonnakuse paharet).

Hirmu ja õuduse jutud XIII.

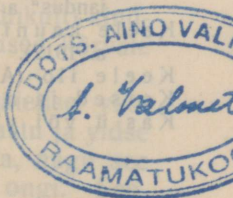
(Puškin — Pofiemand. Turgeenjev — Võidurõõmsa armastuse laul. Kuprin — Hirm).

Joh. Aavik

Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted

Yhes keeleuuenduste astmelise liigitusega.

Johannes Fogelberg.

KIRJASTUS „ISTANDIK“, TARTUS

1924.

207-AP

Ses raamatus tarvitet keeleuuendused

on samad, mis loeteldi raamatus „Rahvamurded ja kirjakeel“, mille järjeks ja lõpuks käesolev on. Vaata mainit raamatu eellehekylg (lk. 2).

Käesoleva raamatu esimene redaktsioon kanti kõnena ette Eesti Kirjanduse Seltsi kõnekoosolekul Estoonia kontsertsaalis a. 1914. Pärast (1921—22) suuresti laiendet redaktsioon (käsi-kirjas) on siin ligi poole võrra lyhendet praeguste kirjastus-olude raskust silmas pidades.

Õigekeelsuse ja keeleuuenduse kysimusi käsitlevad muud raamatud ja kirjutused (samalt autorilt) on:

Keeleuuenduse äärmised võimalused.

Keelelised vastuvaidlused prof. L. Kettuse arvustavate märkuste puhul.

Arvustavad märkused mag. A. Saareste „Tege-likkude õigekeelsuse määruste“ puhul.

Kas uuendada või mitte?

Mis on keeleuuendus? (trykk otsas).

O kysimus. Kas o läheb läbi või ei?

Kampmanni lugemiku keeleline arvustus.

Nominatiivsed liikumised („Eesti Kirjandus“ a. 1914).

Ilusa keele kõlaline inetus („Eesti Kirjandus“ a. 1912).

Kõige suurem germanism Eesti keeles („Eesti Kirjandus“ a. 1912).

Keele kaunima kõlavuse poole („Eesti Kirjandus“ a. 1912).

Keele ilo (Album „Siuru“ I).

Katsed ja näited I, II (trykk otsas), III ja IV.

Kas ü või y? Y.

Humanitaar-
raamatukogu
9A-705

Raamatus „Rahvamurded ja kirjakeel“, mille järjeks ja lõpuks on käesolev, jõuti keelevea ja yldse õigekeelsuse määramises sellele otsuselle, et kujunemisel ja loomisel olevas keeles (nagu on eesti keel) on viga see, mis veaks mõistame, ja õige see, mis õigeks määrame. Sest noores, päälegi halvus oludes kujunend kirjakeeles on palju ebakindlaid, rohkesti võistlevaid keelendeid.

Kas aga tohib keele kujunemisse määravalt vahele seganduda mõni yksik (sest yksikute poolt ju lähavad niisugused teguviisid välja)? Kas ei annaks see yksikute omavolile ses suhtes piiramata vabaduse ja paneks keele kujunema yksikute, nimelt uuendajate subjektiivse tahte ja maitse järele? Kas ei oleks siin kõige parem teatav *laisser-aller* poliitika, see on „keel rahule jätta“, nagu mõned nõuavad, ja kõiges rahuš ära oodata, kunni teatavad keelendid iseendast (s. o. ebateadlikult) kindlaks kujunevad, võidule pääsevad ja teised kõrvale jäävad?

Seesugune seisukoht aga eeldaks täielise ykskõiksuse keelendite võrdelise väärtuse vastu ja yldse vähese huvi keele ja ta arenemise kohta, nagu see paljude juures tegelikult enam-vähem ongi. Seepärast võiks niisuguseid isikuid nimetada keelelisiks ykskõiklasiks.

Need aga, kes vähegi teadlikult ja huviga suhtuvad keelaliste nähtuste kohta, ei või jääda yks-

kõikseiks päältvaatajaks. Nende seas igayhel, ka kõige alalhoidlikumalgi, on siin oma isiklikke eelisuusi, mis tahaks võidule saata, ja halvemaks-pidamusi, mille tarvitusele-jäämist või -tulemist pyyaks takistada. Kui nende poolt keelelist ykškõiksust, keele „rahulejätmist“ nõutakse, siis käib see nõue ainult vastaste, eriti uuendajate, mitte aga nende endi kohta. Päälegi on praeguses „ametlikus“ eesti kirjakeeles tehtavate ja sallitavate vigade rohkus ja korratus nii taevasse kisendav, et siin ykškõikseks ei või jääda, kel vähegi arusaamist ja huvi keele kohta.

Seega täielisi ykškõiklasi teadlikkude ja keele saatusest huvitetute seas ei või olla. Kõik tahavad enam-vähem määravalt mõjuda keele kujunemisse, ainult selle vahega, et yhed annavad eesõiguse yhtedelle, teised teisile keelendeile, yhed yhtede, teised teiste põhimõtete järele tahavad keelendeid valida või moodustada. Seepärast on äärmiselt tähtis ja huvitav kõigi siin võimalikkude põhimõtete kohta selguselle jõuda, kusjuures tahaksime pääasjalikult omi esitada.

I

Enamuslased ja paremuslased. — Paremate keelendite allikad ja abinõud.

Eesti õigekeelsusliku ja keelearenemistegevuse ning pyyete alal valitseb praegu kaks erisihulist, peaaegu vaenulist seisukohta või printsiipi: yht võiks nimetada enamusprintsiibiks (või ka traditsiooni või status-quo-printsiibiks), teist paremusprintsiibiks.

Need, kes asuvad enamusprintsiibi seisukohal, annavad (vähesed erandjuhtumid väljaarvat) eesõiguse neile keelendeile ja määravad normaalkeelen-

deiks need, mil nende arvates on tarvitajate enamus kirjakeeles või haritlaste yldkõnekeeles või ka „rahvakeeles“. Siingi võib esineda erinevusi, selle järele mille alusel enamus konstateeritakse: kas kirjakeele, haritlaste yldkõnekeelee või „rahvakeele“ (täpsemalt rahvamurrete) alusel. Esimene annaks kirjakeele traditsiooni alalhoidmise, teised elava keele enamuse printsiibi. Enamasti aga esinevad nad käsikäes samul isikuil, sest et yldiselt ikkagi traditsionaalne kirjakeel aluseks võetakse, ainult harva kõrvale kaldudes; enamasti aga pyytakse just ka kõne- ja rahvakeele enamuse põhjal teatavaid kirjakeele traditsionaalseid vorme õigustada.

Paljude vaidlusealuste keelendite esinevuse enamus või vähemus on kyll nii-nimetet silmamõõdu järele selge ja kindel (näit. d(t)-mitmuste esinemine võrreldes i-mitmustega), kuid mõnis juhtumeis on enamuse täpne konstateerimine raske, peaaegu võimatu. Niisuguseil korral enamusprintsiiplastegi juures paratamatumalt langeb vaekausile subjektiivne eelistamise tunne, mida nad uuendajaile nii ette heidavad. Järelikult enamusprintsiiibi järele ei saa kõike otsustada, siin tuleb appi võtta muidki vaatekohti.

Kes on meil selle enamusprintsiiibi poolehoidjad ja selle poole kaldujad? Kõigepäält muidugi harilik keskmine publik, „rahvas“, kes õigupoolest kyll enam-vähem ylkskõiksuslane, kuid ses mõttes siiski enamuslane, et ta oleva seisukorraga leppides tõrges on igasuguselle uuendusele. Keelemehist võib siia kuuluvaiks lugeda need, kes samuti tõrkasid või tagasihoidlikud on keeleuuenduse, eriti selle julgemate, kaugemalle-minevate ettepanekute vastu, nagu i-mitmused, i-superlatiiv, -tet partitsiip, y pro ü ja mõned muud, mis esialgu on veel vähemuses. Hakata seda vähemuses olevat uut tarvitama, oleks

enamust ignoreerida, enamuse kiuste talitada. See uue kartus, see instinktiivne enamuses oleva vana poolehoidmine ongi sygavaim, olulisim põhjus, mis nad teeb tagasilykkavaks uuenduste suhtes. See on instinktiivne alalhoidluse, konservatismi vaim. Seepärast toonitetaksegi nende poolt nii väga traditsiooni tähtsust, mille ees neil on suur aukartus ja mida seepärast kuidagi ei juleta muuta.

Selle seisukoha ja põhimõttega ei või kuidagi leppida need, kellele keeleväärtus yle kõige. Sest see oleks jätta keele kujunemine juhuse hooleks. Ent juhuse läbi võib syndida ja ongi syndind ka halbu keelendeid ja nende enamusi, kuna mitmed paremad keelendid juhtuvad vähemusse jääma. Viimaste võtmine normaalvormideks tõstaks keele väärtust. Seepärast need, kellele on tähtis keele väärtus ja selle tõstmine, on valmis eesõiguse andma ka vähemuses olevaile keelendeile, kui need nende meelest omased on seda väärtust suurendama ja keelt paremaks tegema. Seda seisukohta võib seepärast nimetada paremuspõhimõtteks ja selle poolehoidjaid paremuslasiks.

Keeleline paremlus viib paratamatult keele uuendusele. Sest kõik pole elavas, „loomulikult“ kujunend kirjakeeles kõige parem, eriti veel kui see, nagu meie oma, on pidand kujunema väga ebasoodsais ja viletsais tingimuis. Keele paremaks tegemiseks vaja mitte yksi tyhje kohti täiendada, vaid mõndki halba olevat kõrvaldada ja uut asemelle panna, niipalju kui see paistab teoreetiliselt tarvilisena ja soovitavana ja niipalju kui seda iganes võimalik tegelikult läbi viia. Et siin liialdusse ei minda, sellele paneb tõkke just see tege-likult läbiviimise raskus.

Seepärast, kui mitu keelendit on esinemas kõr- vuti ja läbisegi, siis valib neist keeleuuendaja-pare-

muslane ainuõigeks, vähemalt normaalkeelendiks selle, mida peab paremaks, s. o. kõige kasulikumaks keele väärtuselle, selle pääle vaatamata, kas see keelend on enamuses või ei. Ta võib eesõiguse anda niisuguseilegi, mis on yсна väikeses vähemuses, esinedes ainult juhuslikult, erandlikult, sporaadiliselt või õige kitsal alal, nimelt a) luulekeeles ja rahvaluules. b) vanemas (vananend) kirjakeeles, c) yksikuis, olgugi õige väiksealalises murdeis, ja säälgil ainult kõige vanemate inimeste keeles. Et see yhes toob mõnede surevate või juba surnud keelendite elustamise, on paratamattus. Niiviisi ongi saadud mõnedki hääd uuenduslikud keelendid, näit. -lle pro -le kõrvalrõhulise silbi järel, -tet ja -nd, *nimeldasa* ja hulk uusi sõnu.

Elustamisega on yhenduses ka keelendite moodustamine proportsioonianaaloo-gial vähe-produktiiviste keelendite järele. See on yks tähtsamaist põhimõttest ja abinõudest keeleuuenduse alal, mispärast seda vaja lähemalt seletada. Mõned vormid (lõpud) keeles on rohkearvulisemad (produktiivsemad), mõnesid jälle on olemas vähemal, koguni väga väikesel arvul. Viimased ongi nii-nimetet ebaproductiivsed vormid või lõpud. Nii on mitmuse osastavas -sid lõpp produktiivne (sagedane), -u lõpp aga on saand pea-aegu ebaproductiivseks (*kalu, kanu* jne.). Samuti on verbi alal infinitiivi lõpp -da produktiivne (*lu-geda*), -a ebaproductiivne, haruldane (*käia, syya*). Mõned sõnad on oma tähenduselt niisugused, et teatavad vormid neist väga harva või yldse ei esine. Nii esineb sõnust *sada* ja *lava* rahvakeeles väga harva mitmuse osastav ja sõnast *võima* yldse mitte II infinitiiv. Seepärast ei ole neid vorme rahvakeeles kujunendki. Kui nyud haritlas- ja kirja-

keeles — mille nõudmised keerulisemad ja laiemad — vaja läks neid vorme, siis moodusteti nad vastavate produktiivsemate lõppude (-sid ja -da) abil: *sadasid, lavasid — võida*. Keeleuuendus aga nõuab nyd, et need moodustetaks nii, nagu nad oleksid siis, kui rahvas ise nad oleks moodustanud, kui ta oleks neid kyllaldaselt tarvitsend. Seda saab teada n. n. proportsioonianaloogiast: *kala : kalu = sada : x; x = sadu* (samuti siis *lava — lavu*); *käima : käia = võima : x; x = võia*.

Seesuguse proportsioonianaloogiaga õigustuvad paljud keeleuuenduslikud lyhemad vormid, mida õigupoolest kusagil rahvamurdes pole olnudki, kuid mida sarnaste vormide eeskujul võib moodustada, samuti kui samade tuletuslõppudega teiste eeskujul tuletuslikke neologisme on moodustet.

Ja lõppeks paremuspõhimõtte seisukohalt tuleb lubatuks pidada koguni niisuguste keelendite tarvitusele-võtt, mida enam üheski murdes ei ole, või mida sääl iialgi pole olnud, vaid mis on saadud läheseist sugukeelist, nimelt soome keelest (nagu i-superlatiiv ja hulk uusi juursõnu), või hoopis kunstlikult on loodud (näit. *roim, laip, veendumus*). Kui aga soome keele pääle kui veidi kaugema eesti murde pääle vaadata, mis ta ju on, siis peab tohtima säält sama õigusega keelendeid laenata kui mõnest eesti omast murdest.

Mis puutub kunstlikku loomisesse, siis ei tahaks seda siin käsitella, sest et seda eraldi tehakse raamatus „Keeleuuenduse äärmised võimalused“. Siin jatkugu tähendamast, et sedagi abinõu tuleb võimalikult suurel määral kasutada meie keele väärtuste suurendamiseks, ehk kyll teiselt poolt on karta, et just seda abinõu uuenduse vastased kõige

vähem saavad tunnustama ja kõige tõrksamad olema selle abil saadud keelendeile.

Mõned vahest leiavad, et igasugune teadlik korraldamine, parandamine ja rikastamine on kunstlik. Keel pidavat „loomulikult“ arenema. Kuid nagu seleleti raamatus „Rahvamurded ja kirjakeel“, on teatav teadlikkus ja kunstlikkus kirjakeele arenemises täitsa loomulik ja paratamatu: see on lihtsalt üks selle iseloomulisist tegureist.

Järgnevas jääb nyud vaadata ja harutada neid kriteeriume, mille järele tuleb paremuspõhimõtte seisukohalt keelendite võrdeline paremus otsustada.

II.

Kolm põhimõtet. — Otstarbekohasuse põhimõtte ja mis selle alla kuulub. — Rikkus. — Selgus ja homonyymide kysimus. — Kerg-omandetavus ja grammatiline järjekindlus.

Põhimõtteid ja kriteeriume, mille järele keeleuenduse seisukohalt tuleb otsustada keelendite paremus ja vastuvõetavus, ei ole üks, vaid mitu. Sest käia yhe põhimõtte järele viiks yhekylguselle. Võivad ju keelendid paremad ja halvemad olla erisuguseis suhteis. Yks kriteerium otsustaks ainult yhe või paari suhte järele, ilma kõiki arvesse võtmata. Nii kujundet ja normeerit keel oleks siis ka ainult yhes suhtes hää, mitte aga muis, mis vahest niisama tähtsad.

Oleme leidnud, et eesti keelt õigekeelsuslikult puhastades ja normeerides ja teda ka uuendades tuleb lasta end juhtida kolmest põhimõttest.

Esimesele kohale sääksime otstarbekohasuse põhimõtte. Sest nagu seleteti käesoleva eelkäivas raamatus („Rahvamurded ja kirjakeel“), on keele esimene ja päämine ylesanne olla vahendiks, millega inimesed oma mõtteid ja tundeid yksteisele

avaldavad. Keele arendamises ja korraldamises tuleb siis enne kõike hoolitseda, et keel võimalikult rikkalikult varustuks nende omadustega, mis võimaldavad temaga seda ylesannet kõige paremini täita. Need omadused on rikkus, täpsus ja selgus.

Kõigepäält rikkus. Et see otstarbekohane, on endastmõistetav. Sest kui eesti harit seisus tahab oma keelega kultuur-elu elada, s. o. kultuurmõisteid väljendada, siis peab eesti keel oma väljendusvõimete poolest arenema niisama kõrgele kui vanemate kultuurrahvaste keeled (nagu prantsuse, inglise, saksa, vene, rootsi jne.). See väljendite rikkus seisab enne kõike tarviliste sõnade rikkuses, leksikaalses kylluses, ja mitte ainult kitsamate erialade spetsiaalterminite (oskussõnade), vaid ka yldsõnade poolest. Viimased on keele yldise kultuurilisuse seisukohalt veel tähtsamad, eriti keele kui ilukirjandusliku instrumendi seisukohalt. Seepärast tuleb neid niisamuti katsuda „ette luua“ kui teaduste oskussõnu. Õigupoolest on yldsõnad ka mingisugused oskussõnad, kuid yldisema tarvilusalaga ja seega tähtsamad.

Seega sõnastiku rikastamine on otstarbekohasuse seisukohalt kõige tähtsam ja hädatarvilisem tegevus eesti keele arendamises. Siia kuulub ka fraseoloogia rikastamine, mille poolest eesti keel ka alles väga vaene.

Mil teel ja kust uusi sõnu saajakse, on otstarbekohasuse seisukohalt enam-vähem ykskõikne, pääasi on ikkagi, et saajakse ja tühjad kohad täituvad. Seepärast otstarbekohase seisukohalt ei või ka võõrakeelseid laensõnu, eriti rahvusvahelisi kultuur sõnu ära põlata. Otstarbekohasuse põhimõtte õigupoolest mingit rahvuslikku purismi ei tunne. Rohkemalt võiks võõrsõnade tarvitusele-võtu vastu olla

vaid arusaadavuse seisukohalt, mis ka kuulub otstarbekohasuse põhimõtte alla. Kuid võõrsõnade vähene arusaadavus võib olla juhuslik ja ajutine: niipea kui nende tähendus ära õpitakse, kaob iga arusaamatus. Päälegi oleneb nende arusaadavus lugejaskonnast, kelle poole pööratakse.

Kuid keele rikkus ei seisa mitte yksi sõnastikus ja fraseoloogias, vaid ka grammatikas (morfoloogias ja syntaksis), nimelt selle varjundrikkuses ja painduvuses. Rikkaim grammatika on see, millega võimalik on mugavalt ja äravahetumatumalt väljendada kõige mitmesugusemaid mõistete vahekordi, funktsioone ja nende varjundeid, ilma et tarvitseks neid kontekstist aimatavaks või hoopis ebamääraseks jätta. Seepärast mida rohkem on käändeid või nende funktsioone väljendavaid ees- või järelsõnakesi ja ka kõiksugu verbivorme — aegu, moodusi, infinitiive — samuti, sidesõnu ja adverbe, seda peenejoonelisem on keele väljendusvõime. Ideaalne keel pole seega sugugi mitte mõni esperanto oma kitsilt kokkuhoidliku ja naeruväärt vaese grammatikaga, vaid niisugune kunstlik keel, mis endas yhendaks võimalikult kõigi keelde paremad ja tarvilisemad grammatilised võimalused ja ja nende lisaks veel niisuguseidki, mida ükski loomulik keel ei tunne¹⁾.

Yhenduses rikkusega on täpsuse nõue. See osalt sisaldubki rikkuse nõudes. See seisab ses, et igal keelendil oleks võimalikult ainult üks kindel, äravahetamatu tähenduslik funktsioon. Selt seisukohalt ei ole soovitav, et sama keelendi kaela oleks kuhjat erisuguseid tähendusi. Sest kuigi sageli

1) Vahest kardetakse, et siis maailma keel läheb liig raskeks õppida. See kartus on asjata, sest nyydki iga normaalnimene võib osata mitu keelt, ja seks ajaks on vahest inimeste võimed veel enam arenend.

mõtteühendusest selgub, mis tähendus on mõeldud, tuleb ometi põhimõtteliselt täpseks tunnistada nõue, et eri tähendusele vastaku ka eri vorm.

Nii on halb, et paljudel eesti sõnadel on nii palju eri tähendusi. Et eri sõnad on otstarbekohasemad, seda on kõige selgemini näha, kui neid võrrelda võõraste keeltega, kus sõnaline eristumus (differentseerumus) on olemas. Nii tähendab eesti keeles sõna *aed* nii hästi yht maatykki ymbritsevat ja eraldavat ehitust (saksa *Zaun*, vene *забор*) kui ka seda maatykki ennast (saksa *Garten*, vene *сад*), samuti *pahem* 1) schlechter, schlimmer, vene худший, 2) link, лъвый. Niisugusel korral tuleks pyyda teise tähenduse jaoks eri sõna hankida. Mõne sõna suhtes see ongi korda läind; näit. *tume* (dunkel, темный) ja *synge* (düster, мрачный). Enne tarviteti mõlemi mõistete väljendamiseks sõna tume. Kuid seda tuleks teha veel väga paljude sõnade suhtes¹⁾.

Sama tuleb ytelda ka grammatika vormidest: sääl tuleb pidada põhimõtteliseks ebakohaks, kui mingil vormil on mitu eri funktsiooni. Kuid grammatika alal on kaugelt raskem uusi keelendeid (vorme) abiks hankida, sest neid oldaks eriti tõrksad vastu võtma ja omandama. Kuid katsuda tuleks.

Erisuguse juhtumi tähenduste kuhjumusest pakub *h o m o n y y m i a*, s. o. kahe või mitme eritähenduselise sõna või vormi yhtesattumus, nende kõlaline samasus (identsus), näit. sõna *tee* (mida mööda minnakse) ja *tee* (joogiaine ja jook, ka *thee* kirjutet), *maks* [gen. maksu] ja *maks* [maksu] jne.

Et homonyymia selguse ja täpsuse seisukohalt ei ole soovitatav, sest et võimaldab kahemõttelisusi,

1) Vaata „Keeleuenduse äärmised võimalused“ lk. 85.

on arusaadav¹⁾. Muidugi, enamjagu keeles juba olevaid homonyymsusi on võimatu ja osalt tarbetu kõrvaldada, sest igakord ei ole homonyymia nii hädaohtlik; kuid kus see võimalik, tuleb muude tingimuste yhesugused olles põhimõtteliselt eesõigus anda sellele keelen-dille, millega välditakse homonyymsus ja yhes seega kahemõttelisuse häda-oh²⁾. Ses mõttes sõnust *liigutama* ja *vannutama* on eelistetavad vormid *liigutatud*, *liigutatakse*, *vannutatud*, *vannutatakse*, sest *liigutud*, *vannutud*, *liigutakse*, *vannutakse* oleksid homonyymid vastavate vormidega sõnust *liikuma*, *vanduma*. Homonyymsuse vältimiseks on tarvitusele soovitet (Ket-tuse poolt) ja võetud ka mitm. partitiivis -id asemelle -eid niisuguseis sõnus kui *vankreid*, *pabereid*, *kauneid* jne. (sest *vankrid*, *paberid*, *kaunid* oleksid yhtlasi ka nominatiivid).

Homonyymsuse tõttu ebasoovitetav uuendus selle vastu on ains. partitiivis -d pro -t niisuguses vormes kui (seda) *tublid*, *herrad*, *neiud*, *Tiiud* (Ridala, Põld).

Ka astmevahelduse uuenduslik elustamine mõnil sõnul leiab toetust sellest homonyymia vältimise põhimõttest, näit. *tõbi*-sõnast on genetiiv parem *tõve*, sest kui genetiiv ka *tõbe*, siis oleks see üks partitiiviga: selle *tõbe* ja seda *tõbe*; samuti *luba* — *loa*, koguni *saba* genetiiv *sava*.

1) Homonyymid võimaldavad ka sõnademänge (kalam-buure). Rohkesti homonyyme on inglis- ja prantsuskeeles (sageli kunni 5 samakõlalist sõna), kõige rohkem aga vist kyll hiina keeles, kus kunni 40 samakõlalist sõna ei ole haruldane nähtus.

2) Selles mõttes tuleb kahetseda, et eesti keeles akusatiivil ei ole iseseisvat vormi, vaid see on genet. ja nominatiiviga üks ja samuti ka genetiiv sageli nominatiiviga, näit. *maja* on yhtlasi nominatiiv, genetiiv, akusatiiv, partitiiv.

Teiselt poolt tuleb samal homonymia põhjusel loobuda mõnest lyhemast uuenduslikust vormist, vähemalt nende suhtes asetuda natuke kõhelevalle seisukohale. Nii olen sel põhjusel loobunud yhest esialgsest uuendusest — lyhemast infinitiivist, (tahan) *kirjuta* (pro *kirjutada*), sest et see homonymne käskkõnega. Samuti on seetõttu ebaotsarbekohased ja seega kaheldavad ka mõned muud uuenduslikud lyhemused nagu illatiiv *linna* (= linasse) sõnast *lina*, mitm. partitiiv *hele* (= helisid) sõnast *heli*, *ihu* (= ihasid) sõnast *iha*, *jõgi* (= jõgesid), samuti ‚see on *saad*‘ (= saadud), ‚*pood* (= poodud) mehed‘, ‚on *keeld* (= keeldud) suitsetada‘, ‚ta tahab *mängi* (= mängida)‘; *sõrmi* (= sõrmede) otsas, *pilte* (= piltide) hinnad, *ametnikke* (= ametnikkude) palgad jne. Niisugusel korral on selguse mõttes otstarbekohasem tarvitada vastavaid pikemaid vorme. Kui lyhemaid vorme tarvitada, siis ainult luuletuskeeles tarbekorral, kus yldse lubatavad kõiksugu haruldasemad paralleelvormid.

Teiselt poolt ei tarvitse jälle liiale minna homonymia kartuses. Kui selguselle ei ole karta suuremat hädaohtu ja kui lyhemat vormi ka muud põhimõtted toetavad, siis tuleb kõhelemata anda eesõigus lyhemaile vormele, näit. *kuu* — *kuid* (mitte *kuusid*!), samuti mitm. partitiivid *jäid* (sõnast ‚jää‘), *teid* (sõnast ‚tee‘), koguni ‚suuri *jõgi*, kõrgeid *mägi*, ilusaid ‚*uni*‘ (pro *jõgesid*, *mägesid*, *unesid*), sest on ju mitm. partitiiv (neid) *käsi*, mis ka homonym ainsusega.

Lõpuks allub otstarbekohasuse põhimõttele veel jõu säästmise nõue, mis oma korda sisaldab a) lyhemuse, b) mõnusususe (hõlpsuse) nõude. Selle põhimõtte võib järgmiselt formuleerida: muude tingimuste yhesugused olles

tuleb eesõigus anda keelendeile, millega kõige rohkem säästub aega, ruumi ja vaeva.

Yldises ja kaudsemas mõttes teenib lyhemuse (ja ka mõnususe) nõuet keele leksikaalne ja grammatiline rikkus ning täpsus: sõna- ja vormirikkas keeles saab ka lyhemalt sama mõtte ära ytelda kui vaeses, kus tuleb sageli tarvitada ymberytlemist mitme sõna abil. Seega mida sõnakyllasem keel, seda kokkuhoidlikum ja energiat säästvam ta võib olla.

Erilises mõttes tuleb lyhemuse all mõista otsekohe lyhemaid sõnu, vorme ja konstruktsioone, mida viimaseil aastail on keeleuuenduse poolt rohkesti ette pandud ja suurelt osalt ka juba tarvitusele võetud. Kõigepäält pikkade kahest koosnevate sõnade asemel yhejuurelised (siia kuuluvad enamasti paljud soome laensõnad ja kunstlikud moodustused), nagu *levima* (laiali laguma), *möönma* (järele andma, nõus olema), *saabuma* (kätte, pärale jõudma), *laip* (surnukeha) jne., teiseks kõiksugu lyhemad muutevormid, nagu mitm. partitiivis -id asemel lyhemad vormid, näit. *kaupu* (pro *kaupasid*), *sõdu* (pro *sõdasid*), *esimesse* (pro *esimesesse*), *toimetusse* (pro *toimetusesse*), -id (nad *tulid*) pro -ivad (*tulivad*), -tet ja -nd (pro -tatud ja -nud), i-mitmused, näit. *ilusail hommikuil* (6 silpi) pro *ilusatel hommikutel* (8 silpi), elustet instruktiiv, näit. *värisevi käsi*, *lehvivi hõlmu*, (tähenduses 'värisevate kätega, lehvivate hõlmadega'), i-minevik (*kirjutin* pro *kirjutasin*), i-superlatiiv (*suurim*, *rikkaim* pro *kõige suurem*, *kõige rikkam*). Pääle selle veel kõiksugu lyhendused sõnade tuletuse alal, nagu nominatiivsed liitumised (näit. *paberraha* pro *paberiraha*; muid näiteid v. päätykk IV), -uma refleksiivide tarvitamise laiendamine (*seletub* pro

seletab end, võlguma tähenduses ‚võlgadesse lan-
gema‘ jne.); *-päraline* asemel *-pärane* (*suurepä-
rane*); *-mine* asemel mingi lyhem tuletuslõpp, kui
tähendus seda lubab või koguni nõuab (*tingimus,
juhtumus, tellimus, pakkumus, nõue* jne.). Lõp-
peks lyhemad kujud võõrsõnadel: *-ism* pro *-ismus*,
tyyp, *rytm*, *hymn*, *kriis*, *tees* (pro *tyypus*, *rytmus*,
hymnus, *kriisis*, *teesis*), *kriitik*, *teoreetik* (mitte: *teo-
reetiker* jne.), *aktiivne*, *proletaarne* (mitte: *aktiiviline*,
proletaariline)¹). Siia kuulub ka ettepanek, et
-lane ära jäetaks mõnedest sõnadest ja eriti rahva-
nimedest: *baptist*, *tshehh*, *kelt*, *beduiin*, *syrjään*,
serb, vahest koguni *indiaan* (pro *baptistlane*, *serb-
lane* jne.), mis seda parem, et neis siis *laste* ho-
monyym kaoks.

Järelikult suur hulk tähtsamaid keeleuuendusi
õigustuvad selle lyhemuse-põhimõttega.

Muidugi, lyhemuse poole pyydes tuleb silmas
pidada, et sellega ei satutaks segavaisse homonyy-
miaisse ja seega vastollu selguse nõudega, nagu
ylemal seletet.

Lyhemusi on keeleuuenduslikult saavutet ka
syntaksi alal, nimelt kõiksugu lauselyhendustega.
Need on: 1) absoluutne nominatiiv (romaani keelde
eeskujul): ‚see viimaks toimetet, võisin
oma endist tööd jälle jätkata‘ (täislause: ‚kui
see töö viimaks oli toimetet, võisin . . .‘; 2) ‚ainult
see abinõu, äärmise karmusega tarvitet,
võis seisukorra päästa‘ (täislausega: ‚ainult see
abinõu, kui (või: mis) oleks äärmise karmusega
maksma pandud, võis . . .‘); ‚ta määras dieetliku
paranduse, kohase teda terveks tegema‘

1) Mõned jätavad sageli ka *-ne* ära: ‚*passiivid* (pro *pas-
siivsed*) iseloomud, *reaalid* (pro *reaalsed*) olukorrad‘. See on
liialdus ja mõnikord ka ebaotstarbekohane, sest et tekitab ho-
monyyme. Seepärast parem ka *naiivne* (mitte *naiiv*).

(täislausega: . . . paranduse, mis kohane oli . . .'); 3) täislause vältimine ma-infinitiivi käändevormiga: ,oleme õnnelikud need leidmast' (pro: ,õnnelikud, et need leidsime'); ,nad olid rahuldet saavutama-st soovit mõju' (pro: ,selle yle, et saavutasid . . .); seda keelendit võiks koguni ses mõttes laiendada, et tarvitetak minevikutähenduselist kokkupandud vormi: ,ta kandis selgeid tundemärke olemast hädavaevalt tulest pääsnud; 4) absoluutse genetiivi yle v. päätykk IV.

Seesugused lauselyhendused ei edenda mitte yksi lyhidust, vaid teevad lause-ehituse ka paindumaks. Sest seesuguste lyhendustega on võimalik moodustada keerulisemaid, suurema subordinatsiooniga lausestikke, seega ka keerulisemaid mõttekomplekse ja suhteid täpsemalt väljendada. Samaks mõjub kaasa ka sõnade korra uuendus (nii-nimetet degermaniseerit sõnade kord), mis teatavasti selles seisab, et teatavaid sõnu ei paiguteta mitte nii lauselõppu, vaid enam keskele. Niihästi lyhendet laused kui reformeerit sõnade kord edendavad lause selgust, ylevaatlikkust, arusaamise suuremat kergust ja mõnususst.

Mõnusus (kerkus) võib olla kahes suhtes: tarvitamises ja omandamises, õpitavuses. Tähtsam ja olulisem on esimene, sest et see on midagi püsivat, alatist, kuna äraõpitavus on sageli vaid ajutine nähtus, puudutades uusi keelendeid. On need kord omandet, siis õpitavuse kysimus neisse enam ei puutu.

Keele tarvitamise mõnusus seisab niisuguseis asjaoludes kui ses, et sõnad ja laused on mugavad hääldada ja mõtted ja ka keerulisemad mõtete suhted, lasevad endid mugavasti lauseiks säada, mis kõik oleneb ylal käsiteld tingimust.

Mis omandamise hõlpsusse puutub, siis ole-

neb see osalt keelendi laadist, osalt isiku suhtumisest. Yldiselt on kergemini omandetavad need keelendid, mis vähem on vastolus senniste keeleharjumustega, seega vähem radikaalsed, vähem silmatorkavad. Uuenduste alal on ses suhtes koguni teatav astmestik yles säetud (vaata raamatu lõpus).

Veel tähtsam on isiku suhtumine: on see sõbralik, koguni poolehoidlik mingi uuenduse vastu, siis omandetakse see kergesti, kuna vastumeelsus sellest teadagi ei taha.

Mis eraldi puutub hõlpsusse grammatiliste vormide äraõppimises ja teataval määral ka nende instinktiivses meelespidamises, siis kõike seda edendab järjekindlus ja yhtlus grammatilistes süsteemides: mingit funktsiooni väljendav ainuline ja erandita vorm kahtlemata oleks kergem ära õppida, kuna erisugused, aga samatähenduslised ja erandist kubisevad vormid mälult nõuavad suuremat pingutust. Kuid loomulikes keelis seda süsteemilihtsust ja yhtlust sageli ei ole (näit. mitm. partitiivi keerulisus eesti keeles). Sääl tuleb sellega kui syndind tõsiasjaga leppida (ehk kyll mõnes juhtumis vormide keerulisusel ja mitmekesisusel võib leida teatava esteetilise väärtuse). Muidugi uute keelendite omandamisel tuleb otstarbekohasuse põhimõtte seisukohalt sedagi asjaolu silmas pidada.

Selle nõude seisukohalt näevad mõned põhjust teatavate uuenduste vastu olla, muu seas -tet ja -nd lõppude vastu, sest et neid ei saa kõigis sõnus järjekindlasti läbi viia. See järjekindla, erandita läbi viimise raskus või koguni võimatus on siin kahtlemata teatavaks ebakohaks; parem oleks, kui kogu süsteem täieliselt „klapiks“. Kuid süsteemi lihtsuse, absoluutse järjekindluse nõudega liialdetakse, kui sel-

lele antakse nii valdav ja iseseisev tähendus, nagu seda mõnelt poolt tehakse. Kui see mitmekesisus ja keerulisus ei ole suur ega tõuse üle teatava ylimäära, siis jõuab instinktiivne keeletunne selle omandada ja fikseerida, ilma segiminekuisse langemata. Seda vähem tuleb sellest tagasi kohkuda, kui asjaomane keelend on mõnede muude tähtsate põhimõtete ja nõuete seisukohalt väga soovitatav. Niisuguses seisukorras on just i-mitmused, lyhemad mitm. partitiivid, -nd pro -nud ja -t pro -tud.

Lõpuks võiks otstarbekohasuse seisukohalt ette tuua, et teatavate uuenduste läbi synnib segadust ja anarhhiat keeles. Kuid sellega peab leppima kui paratamata pahega. Nii mõnigi revolutsioon on tekitand ajutiselt segadusi ja kannatusi, aga lõpptulemuseks ja ylejäägiks on ikka teatav yldine paremus. Juur mõru, vili magus. Keeleuuendus on ka teatav revolutsioon. Tahame saada parema keele, peame leppima ajutise keelesegadusega.

III.

Keele teine otstarve. — Kas ilumaitse on nii isiklik? — Kahe sugune keeleilu. — Dentaalide rohkus. — Kõige tähtsam ja ilusam keeleuuendus. — Mahendamised. — Psühholoogiline ilu. — Domineeriv tähtsus. — Yks Eesti rahva viga.

Ilu või esteetiline kylg on õigekeelsuse ja keeleuuenduse teine põhimõte ja kriteerium, sest keel pole mitte yksi lihtsaks mõtete väljendamise abinõuks, vaid ta on ka kunsti-instrumendiks, millega kirjandusliku kunsti teoseid — romaane, novelle, näidendeid, luuletusi — luuakse. Ent kunsti-instrumendil on ka oma tähtsus: selle väärtus

ja peenus mõjub teataval määral ka teoste väärtusesse. Samuti kui paremal viiulil on armsam mängida ja mäng ilusamini kõlab, nii ka ilus keel võib stiili ilu tõsta.

Seepärast: muude tingimuste yhesugused olles tuleb eesõigus anda neile keelendeile, mis ilu nõudeile paremini vastavad.

Vastaste poolt öeldakse küll kohe, et ilu on subjektiivne ja isikliku maitse asi, ja seepärast õigekeelsuslane ei tohiks ilu seisukohalt yldse mitte otsustada ja lahendada keelelisi kysimusi. Sest kuidas tohib mõni üksik oma maitse pääle sundida kogu rahvale?

Ometi ei ole ilumaitse sugugi mitte nii isiklik-erinev kui seda kardetakse (sest et tahetakse karta). Sest nagu muu ilu, nii ka keelelise ilu maitse ja hindamine oleneb yhdisist, kõigile maksvaist esteetika põhitingimustest, millede yldmaksvuse tingib inimeste kehalise ja hingelise kylje põhiolemuslik yhtlus. Vaadete lahkuminevust ei või seepärast olla tunduvalt erinevate keelendite esteetilisel hindamisel, seda võib esineda vaid väga peende ja vähem oluliste vahede suhtes. Eri arvamised ei seepärast tule mitte nii tõsisest maitsete lahkuminevusest, vaid pigem kõrvalisist põhjustist, nimelt suurel määral just vasturääkimise vaimust, tõrksusest teise maitsele alistuda, ebateadlikust tahtmisest omal isearvamisel olla, sageli ka pääliskaudsusest, peenuse puudusest ja üldse hoolimattusest ja ükskõiksusest keele väärtuse tõstmise kohta. Mõnedel see on teatav eelarvus ja umbusaldus (sageli küll „isikluslik“) uuendaja maitse vastu, ja sellega segatakse ja takistetakse oma enda tõsise maitse kuulamist, mis ei või olla oluliselt erinev. Kuid eks ole neil, kes keele ilulise kyljega eriliselt

tegutsend ja selle kysimuste üle järele mõelnud, ometi loomulikult suurem asjatundmine ses suhtes ja kas ei võiks nende maitse täitsa õigustetult prätendeerida suuremale kompetentsile ja mõõduandvuselle?

Keele ilu võib olla kahesugune: 1) puhtkõlaline, häälikuline (eufoonia), 2) enam mõisteline, psühhiline, stiililine.

Kõlaline ilu on esiteks häälikute eneste laadist, veel enam aga nende yhtumeist ja järgnevusist. Mõned häälikud on nimelt iseendas kõlavamad (eufoonilisemad) kui teised: nii on pikad vokaalid kõlavamad kui lühikesed, vokaalid yldse kõlavamad kui konsonandid, yhed vokaalid tumedama, teised heledama kõlaga; konsonandest mõned pehmema, peenema kõlaga, nimelt l, n, mõned teised kõvema, kuivema, teravama kõlaga, nimelt k, t. Kuid sõnade ja sõnavormide, järelikult ka neist koosnevate lausete kõla on suurel määral, mis järjekorras ja yhtumeis vokaalid ja konsonandid neis esinevad: yhed yhtumid tunduvad kõlaliselt ilusamaina, teised vähem ilusamaina. See on kyll subjektiivne ja raskesti määratav mulje, kuid see on kõigil sama keele kõnelejail enam-vähem yhesugune¹⁾ (kui mingist eelarvusest või jonnist tekkind autosuggestioon ei ole tumestamas otsustaja erapooletust).

Sõna kõlalises muljes on sõna tähendusel ka oma mõju: ilus tähendus laseb sõna kõla ilusa-

---

¹⁾ Kui kusagil seltskonnas toime pandaks kinnine ankeet, kummad paarikaupa antud sõnust on ilusamad (näit. *silm* — *sõrg*, *laulma* — *rääkima*), siis otsused kindlasti oleksid suurde hääledeenamusega antud, s. o. arvamised läheksid väga lähedalt yhte.

mana paista, kuna halb, inetu mõiste ka sõnale nagu inetumama kõla annab. Pääle selle, iga ysna uus sõna tundub vähem ilusana, sest et temaga harjumata ollakse. Seepärast sõna puht-kõlalise mulje yle otsustades peab katsuma kõrvale vaadata sellest tähenduse kaaskõlavast ja värvivast muljest. Sest mõnel vähem ilusal mõistel on ilusakõnalisem sõna kui mõnel suursugusemal mõistel (näit. on *siunama* kõnaliselt ilusam kui *rääkima*). Muidugi labaseile, inetumaile mõisteile on inetukõlalised sõnad just kohased, otsegu loodud nende jaoks.

Esteetilist kylge sõnastiku alal võib nii parandada, et inetukõlaliste sõnade asemelle võetakse ilusakõnalisemad, teiseks et uusi sõnu hangitakse võimalikult ilusakõnalisí. Kuid see võimalus on siiski võrdlemisi piirat: vanu sõnu on äärmiselt raske keelest kõrvaldada ja nende asemelle uued leida, ja ka ysna uute soetamises on sageli vähe valikuvõimalust. Päälegi uusi juursõnu saab ju ikka ainult piirat arvul keele võtta.

Rohkem saab keele kõla hääks ära teha sõnalõppude alal, sest siin on rohkem valikuvõimalust: halvema lõpu võib sageli asendada mõne teise samatähenduselisega, sest neid leidub nii yldkeeles kui ka eriti murdeis.

Ons aga eesti keelele yldse vaja kõlalise kylje parandamist, kysitakse vahest. Eks ole ta juba iseendas kyllalt ilusa kõlaga keel? Kas ei ole ta ilukõla võrreldud koguni itaalia keele omaga? Sellele tuleb vastata, et jutt eesti keele (s. o. sennise, vana, uuendamata eesti keele) ilusast, itaalia keelega võrreldavast kõlast on üks neist suurist lapsikuist valedest, mis meie vanem sugupõlv oma pää-liskaudsuses on synnitand ja mida ta oma naiiv-

suses ise uskusi, et sellega oma pyhapäeva-patriotismi kōditada¹⁾).

Erapooletumamal ja põhjalikumal vaatlusel peab tunnistama, et sennine eesti keel kahjuks ei ole kõlalises suhtes kaugeltki nii ilus, kui seda arvatakse, vaid sisaldab endas kyllalt kõlalist inetust. Seepärast ta suuresti vajab kõlalist parandust.

Kõlalise inetuse tekitajad asjaolud eesti keeles on järgmised:

1) Liig sageli palju lyhikesi, no bedaid silpe järgemööda, näit. 'paremale äranägemisele tulemisega'. See ei ole ilus, sest niisugused nobedate silpide järgnemised teevad keele kõla võrisevaks, vadisevaks või mulisevaks, nagu herneid valataks kaussi või kartuleid kotist vakka.

2) Mõnede häälikute või häälikuryhmade ebaproportsionaalselt rohke ja liig lähene esinemine. See patustab yhe esteetika yldise põhiprintsiibi, nimelt proportsiooni ja vaheldavuse nõude vastu: iseendas erapooletu, koguni ilus häälik mõjub tyytavalt, seega ebameeldivalt, kui seda kuuleme liig sageli ja liig lähedalt järgemööda. Niisugust samade häälikute liig lähest esinemist on eesti keeles kyllalt, ja see tunduvalt rikub ta kõla. Nii korduvad ebaproportsionaalselt sageli ja liig lähedalt vokaalid a ja u, eriti aga konsonandid s ja d-t²⁾; silpidest esineb liig sageli lõppsilp -us.

1). Vanema sugupõlve muud rahvuslikud valed ja enesepetted on: 1) Kalevipoja-vale (et Kp. on ehtne ja suurepärane rahvaeepos), 2) muusikavale (et eesti rahvas väga muusikaline), 3) luuleande vale (et eesti rahvas väga luuleandeline), 4) ärkamisaja-vale (et tollaegne rahvuslik ärkamine oli tõesti tõsine ja sygav).

2) d ja t on eesti keeles sama häälik, sest t on pikem d, nagu näit. ll on pikem l.

Vokaal a satub seepärast lähedalt korduma, et eesti keeles on tuletus- ja muutelõpukomplekse, kus a kahes, koguni kolmes silbis järgemööda: -ldama, -ndama, -stama, -ldamata, -stamata jne. Liitub niisugune kompleks sõna kylge, mil endal kaks a-silpi järgemööda, — ja seda juhtub kyltalt — siis tekib kohe a 5-kordne järgnemine samas sõnas: *avaldamata, vabandamata, parandamata* jne.

Ebaproportsionaalselt sage u esinemine tekib sellest, et ka u esineb väga paljudes lõppudes: *avalduma, — jalgu, — kuulgu, — kulunud, — surutud, — õnetu, — suurus, — õnneliku, — lahingu, — tundmus*. Kui need u-lised lõpud liituvad sõnatyvede kylge, mille omis silpides on u-sid, siis tekib mitmekordne u-de järgnemine samas sõnas. Ja u-d sisaldavaid sõnu on palju, sest kõik endised o-d kaugemal esimest silpi on u-ks muutund. See on ka tunduvalt suurendand o protsenti eesti keeles. Ent u teeb kõla tume-daks, lamedamaks kui o. Kõik lauljad peavad o-d paremaks. Ja huvitav: itaalia keeles, selles laulmise klassilises ja ideaalses keeles on just rohkesti o-sid, palju rohkem kui u-sid; eesti keeles aga vastupidi.

Ka s esineb tuletus- ja muutelõppudes väga palju: ne- ja s-sõnus (-as, -es, -is, -us), mille genetiiv on -se; us-lõpuline tuletus ne-sõnust tekitab kohe korduva s-i: vaene — *vaesuse*; on tyvisõnas ka veel s, siis niisuguses ne-st tuletet us-sõnas on neid kolmes silbis järgemööda: mitmekesisuse; 2) sees-, seest- ja sisseytlevas: -s, -st, -sse; eriti ses viimases — sisseytlevas — tekitab s kakofooniat (kõla inetust): *hirmsasse, vaesusesse, mitmekesisusesse*.

Päaleselle on s-häälikut veel mitm. partitiivis

(-sid, -si), minevikus (-si-), tuletuslõpus -us, -is, kuid sääl ei ole see nii kardetav.

Kõige pahem on asi d ja eriti t konsonandiga. Dentaal (d, t) on sagedaim konsonant eesti keeles. Vaevalt on olemas keelt, kus teda rohkem oleks. Dentaal esineb sageli sõna alguses ja keskel (t-ga algavad sõnad on arvult kolmandal kohal). Kõige rohkem aga on teda sõnalõppudes: 1) ainsuse ja mitm. partitiivis (maad, kätt, meelt, haput, aastat, heledat, vaest — pidusid, aastaid; 2) seestytlevast (-st); 3) ilmaytlevas (metsata); 4) mitm. nominat. (heledad); 5) mitm. genetiivis (paremate, aastate); 6) kõigis d(t)-mitmuse käändeis (mõtetel, mõtetes, mõteteks jne.), tehtavikus (kirjutatud, kirjutatakse); 7) da- infinitiivis (kirjutada, tõmmata); 8) abstraktnimisõnade dus-lõpus (kenadus, kurbtus); 9) faktiivi tuletuslõpus -tama (kirjutama); 10—11) veel kõiksugu muis lõppudes, mis ruumi säästmiseks jäetakse loetelemata.

Sellega ei ole öeldud, et dentaal oleks iseenesitas inetu ja vastumeelne häälik. Mõõdukalt esinedes ta on kõlale soodus, andes sõnade jumele enam kontuuri ja teravajoonelisust. Ainult ta ülirohkus tekitab inetuse. Kõige rohkem dentaale annavad d(t)-mitmused ja tehtavik. Seetõttu juhtub tihti lauseid, mis muud ei ole kui üks tutetatetamine. See aga on inetu, sest tihedasti järgnevad d- ja eriti t-häälikud teevad keele kõla kuivaks, konarlikuks, kokutavaks¹⁾. Seepärast see den-

1) Näit.: „... teistes juttudes leiduvat ajalehtede artiklites harutatud mõtete edasikandmist“ (Päevaleht); „kõikidele nendele sadandetele õnnetutele, aga ilmsüütatele perekondadele, kes nende ettenägemata ja ootamata hirmsate õnnetuste läbi palju said kannatada, oma toitjaid elukardetavalt haavatutena kaotades, annetati mitmele kaastundlikute ja jõukate isikute poolt tubli toetussumma“.

taalide rohkus on eesti keele kõla suurim rikkujä. Eesti keel on vist küll kõige dentaalirikkam (d ja t rikkam) keel Euroopas: temas on d-t protsent suurem kui yheski muus keeles, nimelt 13⁰/₀ (vene ja soome keeles umbes 10⁰/₀, läti keeles 11⁰/₀)¹⁾.

Õnneks on mitmeis juhtumeis võimalik kõrvaldada need inetused vastavate paralleel- või uuenduslikkude keelenditega, mida võib leida nii yldkeelest kui eriti murdeist. Muidugi võib seda teha „muude tingimuste yhesugused olles“, s. o. kui seega ei satuta vastollu mõne muu tähtsa ja olulise nõudega. Õnneks jällegi ei kõnele muud põhimõtted (näit. selguse ja lyhiduse nõue) suurimale osale ilu nõudel tehtud uuendusile ja normeeringuile mitte vastu, vaid, vastupidi, koguni omalt poolt toetavad neid.

Paneme need võimalused tähele samas järjekorras.

Nobedate silpide järgnemiste vähendamine. See on võimalik kõigepäält mingi hääliku pikendamisega: -le asemel -lle kõrval-

1) Järelikult soome keel, mida eestlased muidu peavad inetumaks, igatahes inetumamaks eesti keelest, on vähemalt selle poolest ilusam, et tas niipalju dentaale ei ole, nimelt järgmisis vormes mitte, kuna vastavais eestikeelseis on: 1) infinitiiv: *liikkua* (eesti: liikuda); 2) mitm. genet.: *kalojen* (kalade); 3) ains. partit.: *jumalaa* (jumalat); 4) mitm. partit.: *jumalia* (jumalaid); 5) i-mitm.: *herroilla* (herradel), sest eesti keeles kõigist sõnust ei saagi i-mitmust moodustada, soome keeles aga kõigist; 6) eitav tehtavik: *ei olla* (ei olda); 7) abstrakt-us: *kauneus*, *kiusaus* (kaunidus, kiusatus); 8) tüüp *pimeät* (pimedad), *pimeille* (pimedatele); 9) t asemel mahedam d: *kirjoitetaan* (loe: kirjoidedaan), eesti kirjutatakse. Kõige selle tõttu on soome keel vähem kuiva ja konarliku ja enam sulava kõlaga, sest päälegi on soome keeles ka rohkem pikki häälikuid ja diftonge. Mis soome keele kõla teiselt poolt natuke rikub, on ä-de rohkus ja võõrsõnade rõhu natsionaliseerimine.

rõhulise silbi järel¹⁾: *pimedalle karjaselle* (pro *pimedale karjasele*). Yldse pikk ll on üks kõlavamaist häälikuist: sulav, mahe, tõstab ta suuresti sõna kõlalist ilu. Seepärast peaks teretulnud olema frekventatiives -tleda asemel uuenduslik -tella: *esitella, silitella*²⁾.

Eelistetav seepärast ka *hunnik, timmukas* (mitte *hunik, timukas*)³⁾.

Lyhisilpe vähendavad ka kõiksugu lyhemad vormid, nagu i-minevikud, *-ivad* asemel *-id*, lyhemad mitm. partitiivid ja i-mitmused, milles kõlavuse ja lyhisilpide vähendamise pärast just soovitetavad diftongilised vormid, seepärast mitte *lähemil, punasil*, vaid *lähemil, punaseil*. Samal põhjusel ka mitte kuidagi *kudas*, vaid ainult *kuidas*.

Eelistetavam seepärast *-pärane* (mitte *-päraline*!), *tähelepandav, imekspandav* (pro *tähelepänemise vääriline* jne.), *tingimus* (pro *tingimine*), ja *areng* (pro *arenemine*), ja kõiksugu nominatiivsed liitumused: *paberraha, kihutustöö, valimissedel* jne., sest et vahelt ärajääv vokaal sõnas otse kaks lyhisilpi kaotab. Just samal põhjusel on soovitetavam ka *kõnelda, kõnelnud, kõnelge* (pro *kõneleda, kõnelenud, kõnelege*!) ja *-nd* (pro *-nud*), näit. *edenend*, kus on ainult 2 lyhisilpi (e-de-), kuna vormis *edenenud* neid on 4 (e-de-ne-nud)⁴⁾.

u sageduse vähendamine. — Seda oleks võimalik tunduvalt teha ainult o elustamisega. Et

1) -lle esineb rahvakeeles ka kolmandavärtelise sõna teise silbi järel: *kaugelle, rahvalle*; kuid otstarbekohasuse mõttes on parem teda tarvitada ainult 3-nda silbi järel.

2) Nii muuta nagu sõna *tulema*: tulge — *esitelge*, tulin — *esitelin*, tullakse — *esitellakse*, tuldi — *esiteldi*.

3) Sõnades *kuni* ~ *kunni*, *seni* ~ *senni* on nn kysimus vähem tähtis, sest et need on rõhuta vahesõnad.

4) Pikemalt: Joh. Aavik, *Katsed ja näited II*, lk. 11—15.

aga selle uuenduse seisukoht on erandlik ta äärmise raskuse tõttu — o elustumine on tõepoolest kõige raskem keeleuuendus — ja et seda kysimust on üksikasjaliselt käsitletud sellekohases eri brošyyris, siis jätame selle siin puutumata, juhatades mainit brošyyri juure¹⁾.

s-i vähendamine. — See on võimalik:

1) pääasjaliselt illatiivis — a) näit. *toime- tusse, kevadisse* (pro *toimetusesse, kevadisesse*); see on võimalik ainult kui kõrvalrõhk langeb -se-eelmisele silbile, või kui selle eel III välde, seepärast võimalik ka *kauplusse*); b) -sse ärajät- misega: ‚vanemasse *aega*‘ (mitte *ajasse!*), ‚läks *hädadohtlikku kohta*‘ (mitte *-likusse kohasse!*); samuti: *ellu, tylli, porri, pessa* jne. (pro *elusse* jne.).

2) i-minevikus: *ytlin, kõnelid, igatsime, kir- jutite*, (pro *ytlesin, kõnelesid, kirjutasite* jne.).

3) mitmuse partitiivis: a) -sid lõpu asemel võimalikult lühem vorm: *kaupu, arste, kukki, pumpi, ohvitseri, gymnaasiume, huve*, jne. (pro *kaupasid, arstisid, kukkesid, pumpasid, ohvitseri- sid, huviseid*); b) -si asemel -eid: *pabereid, pile- teid, vankreid*, (mitte *paberisi, piletisi, vankrisi*), päälegi -eid lõpus ei ole lühikesi silpe, mis on -isi lõpus.

4) -ismuse asemel -ism, *kriisise, teesise* ase- mel *kriis, tees*, ja -us ja -mine asemel võimalikult mingi muu tuletusvorm, näit. *nõudmise* asemel *nõue, vastuvõtmise* asemel *vastuvõtt* (muidugi kui seda ka tähendus lubab).

5) inessiivis -s asemel lõuna-eesti -n: *suu- ren metsan* (pro *suures metsas*) — julgeim ja

1) Joh. Aavik: O kysimus. Kas o läheb läbi või ei

vahest ka tähtsaim uuendus s-i vähendamiseks, mil aga siiski on omad raskused.

d ja t vähendamine. — Pahem mõlemaist on t, olles pikem ja kõvem. Seepärast vaja just eriti seda pyyda kõrvaldada. Õneks on see võimalik yсна tähtsal mõõdul, nimelt järgmisis juhtumeis:

1) mitmuses, sest pääle tehtaviku on t-mitmused see, ja vahest kõige rohkem just see, mis edendab t-de sagedust, andes nii palju neid -ate-, -ete-, -ute- silpe, mis yhes tehtavikuga teevad eesti keele paiguti nii inetumalt ateutetavaks. Õneks just neid on võimalik tunduvalt vähendada nii-nimetet i-mitmuste abil, kus inetumalt kuiva ja konnarliku -ate-, -ete-, -ute- asemel on kõlavamad ja sulavamad diftongid -ai-, -ei-, -ui-. Võrreldagu: *toredates ehetes — toredais ehteis; ilusatel hommikutel — ilusail hommikuil; sygavates mõtetes — sygavais mõtteis; tähtsatest ettepanekutest — tähtsaist ettepanekuist; anderikastele õppijatele — anderikkaille õppijaile; vaestele õnnetutele töötajatele — vaeseile õnnetu(m)aile töötajaile* jne.

Kus mitmuses ainult d (*majades, metsades, piltidel, võrkudes* jne.) ei ole selle asendamine

1) Igatahes tuleb hoida selle veidra ja ärritava keelelise vastuoksuse eest, mida paljud teevad seega, et yhelt poolt tarvitavad kyll yksikvokaalseid i-mitmusi, nagu *majus, osis* (pro *majades, osades*), mis kõlavuse suhtes polegi nii hädatarvilised, aga teiselt poolt nagu kiuste tarvitavad t-mitmusi niisuguseid kui *mõtetes, ettepanekutes* jne, kus just on äärmiselt soovitatavad diftongilised i-mitmused (*mõtteis, ettepanekuis*) jne.

Tähendetagu veel, et ka pikemais -lik- ja -lane sõnuses soovitatav on i-mitmused, kuigi see pole diftongiline: *õnnelikele kaaslasile* (pro *õnnelikkudele kaaslastele*), samuti *eestlasil, sakslasil* jne.

i-mitmusega (*majus, metsis, pildes, võrges*) mitte nii hädapärane, sest d ei ole nii kare kui t, päälegi on mõnedest d-mitmusega sõnadest ebaotstarbekohane (sest, et sõnakuju liig moonutab) või hoopis võimatu i-mitmust moodustada¹).

Yldse, i-mitmus on tähtsaim ja tagajärjekaim keeleuuendus; kõlalise kylje parandamiseks on sel suurim mõju, suurem kui yhelgi muul uuendusel. Sel on seepärast ka otse esindav ja mingi symbolne tähendus kogu keeleuuenduse kohta: läheb i-mitmus läbi, siis võib ytelda, et keeleuuendus on läbi läind.

2) Kust d- ja t-häälikut raske kaotada, on mitm. genetiivist; sääI kahjuks tuleb leppida -ate, -ete, -ute lõppudega (*ilusate hommikute, valgete riiete*). Mõned on katsund tarvitada de-lõpulistele asemel lyhemaid e-lõpulisi: *aege* (= aegade), *nurmi* (= nurmede) rohe, Balti *riike* (= riikide) konvents, *ametnikke* (= ametnikkude) palgasäädus. See lyhem vorm aga on proosas vähem otstarbekohane, sest et homonymne mitm. partitiiviga. On vahest parem, kui see jääb ainult luuletuskeele eesõiguseks.

Siiski mõningaid mahendusi on võimalik teostada te- ja de-lõpulisel mitm. genetiives, nimelt -sete asemel -iste: *suuremeeliste, nyydiste, siiniste, raudiste, neljajalgiste* jne., sest -iste on kahtlemata mahedam kui -sete. Samuti siis ka *naiiviste, passiiviste, reaaliste, ideaaliste* jne. (pro *naiivsete, passiivsete, ideaalsete*). Endast mõista, et -iste eeldab ka -ist ains. partitiivis:

1) Kui niisugusel korral just lyhemat vormi tahetakse, siis võib tarvitada ka nii-nimetet e-mitmust: *orges, poegele* (pro *orgudes, poegadele*).

suuremeelist, nydydist, raudist, naiivist, ideaalist jne.

Samuti võib mahendada *keelte, meelte, suurte, juurte* jne. (l-, n-, r-lõpuliste e-tyvede mitm. genetiiv), kui -te asemel tarvitada murdelist *-d* (mis päälegi hääliksääduslikum): (nende) *keelde, meelde, suurde, juurde* jne. Ainult s-lõpulisil e-tyvedel peab -te jääma: *kõrte, tõrte, varte, uute, hiite, õite* jne.

3) ains. illatiivis -de asemel *-e*: '(tuli) *juure, ääre, meele, keele, hoole, suure, joone*' jne. (mitte *juurde, äärde, meelde, hoolde* jne.). Äravahetamist genetiiviga ei tarvitse karta, sest et välde vahet teeb: genetiiv II välde (*,meele pärast'*) illatiiv III välde (*,tuli meele'*). Kui praegune õigekirjutus seda vahet ei märgi, siis ei pea seda õigekirjutuse puudulikkust laskma kaasa mõjuda puht-morfoloogilise kysimuse otsustamises.

4) -tud asemel *-t*: *kirjutet, tõmmat, tapet, teht* jne. See on pääle i-mitmuse teine tähtsaim uuendus keele kõlavuse parandamiseks ja nimelt dentaali vähendamiseks.

5) *lyyakse, syyakse, tuuakse, luuakse, puuakse, — käiakse — minnakse, pannakse — nähakse, tehakse* (mitte: *löödakse, söödakse, mindakse, pandakse, nähtakse* jne.). Järelikult ka *võiakse, saajakse, jääjakse* (pro *võidakse, saadakse, jäädakse*). Infinitiiv *võia* (pro *võida*)!

6) Tuletuslõpu -tus asemel võimalikult -us: *argus, halbus, kurbus, koguni kaebus, põlgus*.

7) t mahenduse mõttes on väga soovitatav uuendus -nt (pro -t) sõnus, mille genetiiv -me:

1) -mate ja -vate asemel on ette pandud -mi ja -vi: *paremi pševade, tugevi* meeste, (v. Katsed ja näited II, lk. 16—21). Vahest aga oleks mõeldav mitm. genetiivis lihtne i-mitmuse diftong (ai, ei, ui): *,kõrgei ja vahutavai lainei* harjul'.

liigent, istent, vôtint, asent, habent, igent jne., kus -n- tunduvalt mahendab t-häälikut. See uuendus peaks olema seda soovitamam, et ta võimalik on järjekindlasti läbi viia. Endast mõista, et ainsuse -nt kaasa toob mitmuse *-nde*, mis eriti mahe: *liigende, istende, vôtinde* (vrd. *liigete* ja *liikmete*). Nii -nt kui -nde esineb mõnes rahvamurdes.

Samuti on t(d) mahendet uuenduslikes frekventatiivvormes: *esiteldi* (pro *esitleti*), koguni kaotet: *esitella, esitellakse* (pro *esitleda, esitletakse*).

8) Tuleks tõsiselt järele mõelda, kas ei oleks mitm. partitiivis -sid asemel parem *-si* (*onusi, tädisi*), mis rahvakeeles õige laialt tarvitusel. See oleks soovitatav ka otstarbekohasuse seisukohalt, sest et sellega ka mõningad homonyymiad välditakse: „neid *ladusid*“ (mitm. partitiiv) ja „nad *ladusid*“ (verbi-vorm). Ometi on nende ridade kirjutaja siia maani kõhelnud seda uuendust tarvitamast.

Ka võõrsõna rõhu kysimus tuleb otsustada ilukõla (eufoonia) nõude seisukohalt. Siis ilmub, et sageli just soodsam on võõrapärane rõhutamine sõna keskel või lõpus: esmasilbiline rõhk pikil võõrsõnal teeb sõnad liig lohisevaks, kuna rõhk keskel või lõpus toob enam proportsiooni, energiat ja plastilisust sõnade kõlalisesse jumme¹⁾.

Keele eufoonilise ilu (eufoonia) tõstmiseks ei tohi kasutamata jätta yhtki võimalust, ka mitte kõige väiksemaid seiku, muidugi ikka kui muud olulised nõuded sellele vastu ei kõnele.

Keele eufooniale kahjulik uuendus on lõuna-eesi -vv-: *juuva, syuva, uvved, tävved, kavva*

1) Pikemalt selle üle v. „Arvustavad märkused Saareste „Tegelikkude õigekeelsuse määruste puhul“ (lk. 10—14) ja „Keelelised vastuväited“ (lk. 21—24).

(pro *juua, syya, uued, läied, kaua*), mida mõned on hakand tarvitama.

Kõlalise ilu parandamiseks ja tõstmiseks aitavad omajagu kaasa ka mõned syntaktilised uuendused ja parandused, nimelt mõnede sõnade väljajätmised, nagu *ära, välja* jne., näit.: ‚mis selle (*ära*) hävitasid‘. Kui *ära* välja jätta, väheneb järgnevate lyhisilpide arv ja lause muutub vähem lohisevaks. Yks teine näide: ‚kõrgemate astmete *pääl*‘. Kui *pääl* välja jätta, saab võimalikuks i-mitmus: ‚kõrgemal astmeal‘, rääkimata sellest, et lause lyheneb ja saab vähem lohisevaks. Lause lohisevuse vähendamiseks aitab osalt kaasa ka reformeerit sõnade kord, mis teatavaid sõnu enam ei paiguta nii lause lõppu.

Pääle puht-akustilise võib keelel olla veel stiililis-psyhholoogiline ilu. Seda võivad edendada ka mõned keelelised omadused, nimelt syntaksi alal lyhendet laused, yldse lyhemad, mõnusamad ja täpsemad väljendusviisid, rikas ja varjundipeen sõnastik ning fraseoloogia, sest see teeb ka teatava ilumulje. Seejuures tähendetaguga, et yhtlased sõnad teevad esteetiliselt peenema mulje kui kahest kokkulapidud. Nii on *saavutama* esteetiliselt parem kui *kätte saama* ja *tõlkima* ilusam kui *yMBER panema*.

Yldse on ilu põhimõte valdava ja domineeriva tähtsusega eesti keeleuuenduses (nagu seda nende ridade kirjutaja on kavatsend ja pyydnud teostada). Ja see põhimõte, mida kui subjektiivist on pyytud mitmelt poolt eitada, on siiski kõige viljakamaks osutund ja on teind eesti keele uuenduse nii omapäraseks, nii ainulaadseks maailmas. Kahjuks Eesti rahvas nii vähe hoolib ja saab aru keele ilust¹⁾.

1) Keele ilu kysimuse yle v. album „Siuru“ (lk. 136 jgg.).

IV

Mis moodustab rahvuse. — Väikerahvad ja keel. — Kolmas põhimõte. — Purism ja laensõnad. — Rahvusvaheliste võõrsõnade kysimus ja uus põhimõte nende suhtes. — Syntaksi vead. — Analooogia vormid ja keeleunustamine. — Subjektiivsus. — Uuenduste astmestik.

Kolmas põhimõte selgub meile järgmisest vaatlusest.

Yldine nähtus on, et rahvused, need kollektiivsed indiviidid, pyyavad oma iseolemist alal hoida ega mitte lasta endid teiste poolt ymber rahvustada. Seepärast nad kultiveerivadki kõike, mis nende iselaadi ja omapärasuse moodustab. Nad vaatavad selle iselaadi kui väärtuse pääle, mis neile armas ja mis ka inimkonda rikastab uue ilmega ja seega teatavas mõttes aateliselt õigustab asjaomase rahvuse olemasolu.

Yks tähtsaim ja olulisim rahvuse iselaadi nähtus on ta keel. Pääle territooriumi ja enamasti ka poliitiliste piiride on keel see, mis rahvad yksteisest eraldab. Ilma keeleta pole rahvust. Keele kadumisega kaob rahvus.

Päaleselle litsub emakeel isikulle iselaadse ja hävinemata pitseri. Sest ehk kyll inimeste toode ja nende vaimulaadi nähtus, kes ta moodustand, avaldab kord kujunend keel oma korda mõju neisse inimessi, kes lapsepõlves ja noores eas on tema abil omandand mõisteid ja õppind mõtteid avaldama. Sest keele kaudu omandetakse hulk valmis mõisteid ja ideid, ja kui mõningaist mõisteist, tundeist ja meeleoludestki teadlikud oleme, siis sageli vaid tänu neid tähendavaile sõnule. Et aga igas keeles on sõnu, millele muis keelis vasteid ei leidu, siis on ka mõisted ja tunded, mida need sõnad sümboliseerivad, ainult asjaomaselle rahvale teadlikud ja selged. See keele omapära-

sus ja ainulaadsus ei ilmu mitte yksi sõnades, vaid ka, ja veel enam, ta grammatilises ehituses.

Need keele iseärasused ja omapärasused on kujunend seda kõneleva rahva loomu omaduste mõjul ja kohaselt, seepärast ongi emakeel seks peeneks ja keeruliseks riistaks, millega iga rahvas kõige paremini ja kõige otsekohesemalt väljendab oma hinge õrnimaid ja salaseimaid liigutusi. Ykski muu keel poleks rahvuse ehtsele liikmele seks nii kohane, kuigi ta seda oskaks. Keel — see on rahvuse vaim, ta hing, ta eluõhk, mille kutsumisega ta olemasolu lõpeb. Ei miski ime siis, kui keel meile paistab mingi imetaolisena olendina, mil on oma isiklik elu ja iseloom. Seepärast ongi arusaadav ja loomulik iga rahvuse pyyd, kes tahab elada, oma keelest kõige jõu ja visadusega kinni hoida ega mitte lasta seda endait röövida või rikkuda.

Kuid seda rahvuslikku omapärasust keele kujul ähvardab väikerahvail suur hädaoht. See hädaoht ei tule mitte üksnes väliste võimude vahelesegamisest, ymberrahvustamispoliitikast (kui väikerahvus iseseisvuseta), vaid see paratamata peitub osalt ka väikerahvas endas. Väikerahva haritud seisus on sunnit mõne suurema rahva keelt oskama, et yldisist kultuurist osa saada. Juba see võõra keele paljas oskamine võib emakeele omapärasusele kahjulikuks ja kardetavaks saada: kaht keelt kõneldes lõdveneb keele instinkt ja nimelt nõrgema, vähem haritud keele kahjuks, mida on kirjakeeleks alles kujunemas oleva väikerahva keel. Sest kui hakatakse omas keeles kõrgemaid mõisteid avaldama ja enam haritud stiili kirjutama, siis tehakse seda sageli päris ebateadlikult võõra keele eeskujul.

Seepärast tekib igal noorel elujõulisel rahvusel, kes oma iselaadi tahab kaitsta ja hoida, loomulikult pyyd tõrjuda seda keele tungivat võõrast nivelleerivat ja rikkuvat mõju ja keelt sellest nii palju kui võimalik puhastada ja yldse oma keelt arendada kokkukõlas säädustega, mis abstraheerit ta algupäraseist, ehtseist keelendeist. Seisukohta, millest niisugune tegevus õigekeelsuse alal välja kasvab, nimetame rahvusliku omapärasuse põhimõtteks. Selle järele muude tingimuste yhesugused olles tuleb eesõigus anda niisuguseile keelendeile, milles keele rahvuslik omapärasus kõige paremini teostub.

Omapärasuse põhimõte toob peaaegu alati kaasa teatava purismi (keelesuhtuse ja puhtuse pyyde), milles sageli liialdussi ja naiivsusi langetakse, kuid mil, kui temaga pysitakse mõistlikes piires, rahvusliku omapärasuse kaitse mõttes on oma õigustus, sest ta pöördub eriti nende keelde vastu, mille poolt keelesuhtusele või olemasolule hädaoht ähvardab (või ähvardas). Meile oli niisuguseks keeleks esiti kaua aega saksa keel, pärast, kui tuli koolide ja valitsus-asutuste venestus (1890 ymber), vene keel kunni Eesti iseseisvuse alguseni. Nende jäetud jäljed ja mõjud kestavad praegugi meie keeles edasi.

Võõras mõju avaldub kõige otsekohesemalt sõnastiku alal, sõnalaenude kujul. Õigekeelsuse seisukohalt tehakse vahet lubatavate ja lubamata laensõnade vahel.

Lubatavad laensõnad on: a) enam-vähem vanemad, n. n. rahvakeelsed laensõnad, mis on saand täiesti keeles rahvaomaseiks sõnuks. Nende iseloomuline ja paratamata omadus on, et nad on muutund kõlaliselt rahva omade sõnade

taoliseks (on foneetiliselt homogeenistund), seega et on kaotand rahvakeelele võõrad foneetilised elemendid (häälikud, häälikute yhtumid, rõhu), näit.: *tund* (saksa Stunde), *vaba* (vene svobóda); b) n. n. rahvusvahelised võõrsõnad, pääasjalikult greeka, ladina ja prantsuse algupära. Need on n. n. haritlaste laensõnad ja seepärast säilib neis paremini võõrapärane foneetika (järelilikult ka rõhk). Seepärast ollakse nende võõrapärasusest ka teadlikum. Nende lubatavakspidamine ja tarvita-mine synnib suurde kultuurkeelde eeskujul, kus see on saand yhiseks traditsiooniks.

Lubamatumaks on hakat pidama uueaegsemaid, värskemaid laensõnu rahvuspoliitiliselt kardetavaist või põlatavaist keelist, meil pääasjalikult vene ja saksa keelest, ja neil tundub siis harimatuse, kadakluse ja ymberrahvustamise maik. Neid tõrjub ja väldib teadlikum kirjakeel, kus nende asemelle pyytakse hankida ja tarvitada omakeel-seid vasteid.

See on hariliku, ametliku õigekeelsuse seisukoht laensõnade suhtes. Keeleuuenduse seisukohalt tuleks seda täiendada ja korrigeerida kahe järgmise seiga arvessevõtmisega: 1) sõna kõlaline kylg; 2) sõna tähendus. Seejuures tuleb teataval määral vabaneda niihästi keelepoliitiliselt kardetavaiks või põlatavaiks peetud laensõnade pelgamisest kui ka rahvusvaheliste võõrsõnade sallitavuse eelarvusest.

1) Kõlaline kylg. — Võõrsõna, olgu mis keelest tahes, võib kõhelemata vasta võtta täieõiguseliseks eesti sõnaks, kui ta on kõlaliselt (foneetiliselt) eesti omade sõnade taoline. Seega on omade sõnadega yhesõiguseliseks peetavad ka mõned saksa, vene ja muud võõrsõnad, nagu *myyt*, *tyyp*, *lyyri-line* (greeka keelest), *mass*, *norm*, *närv* (ladina k.),

list, roll (prants.) jne. Võõrapärastamise hädaohtu neist ei ole, sest nende arv ei või olla kuigi suur.

Sellest järgneb ka, et täie õigusega võib sõnu laenata soome keelest, niipalju kui yldse võimalik, see on sajuti, sest et soome sõnad on enamasti kõik eesti foneetika kohased ja tunduvad omina. Siia juure astub veel see vaade, et soome keel on nagu mingi kaugem eesti murre ja et kultuuriline lähenemine soomega on kõigiti kasulik. Ainult naiivne ja ebaintelligentne arusaamine võib soome laensõnade vastu olla¹⁾.

2) Tähenduslik kylg. — Ka tähendusel peaks olema võõrsõna vastuvõetavuses omajagu tähtsust: a) kergemini vastuvõetavad ja sallitavad võõrsõnad, nimelt ka foneetiliselt ebaeestilised, on teatavate kitsamate alade tehnilised termiinid, esemete, toodete, asutuste, nähtuste, nimetused (seega eriti teatavad nimisõnad); nende asemelle ei igakord maksaks omade sõnade hankimisega jõudu kulutada; b) raskemini vastuvõetavad on foneetiliselt võõrapärased yldtähendusega võõrsõnad, mil igasuguses stiilis ja ainekäsitluses ja ka fraseloogilisis yhtumeis tuleb esineda, nagu *ekstaas, geenius, indignatsioon, intensiivne, konstateerima, prätendeerima, inspireerima* jne. Nende asemelle tuleks tingimata hankida eestikõlalised vasted, vähemalt paralleelsõnuna, sest et niisugused üldmõistelised sõnad tunduvad eriti segavat stiililise yhtluse jume.

1) Soome laensõnu on eesti keele juba õige rohkesti tulnud, eriti viimaseil aastail, umbes pool sada, näit. *aare, hetk, suhe, suund, — julm, kummaline, mugav, soodus, syng, — hääbuma, levima, masendama, mõõnma, nautima, siirduma, säilima, tajuma, viipama, väitma* jne., et mainida ainult kõige tuttavamad ja tarvitetavamad; kuid neid võiks ja tuleks veel rohkem võtta, tervenü paar-kolm sada!

Muidugi teatavas stiilis on ka kõige haruldasemad võõrsõnad võimalikud ja kõige suuremal arvul.

Võõras mõju ei avaldu mitte yksi otsekohe-
selt võõrsõnade omandamisega, vaid ka kaudse-
malt, võõra keele eeskujul omi sõnu ja kõnekään-
dusid, lause-ehitust moodustades, näit. *ettekanne*
(saksa ‚Vortrag‘), *ette tulema* (saksa ‚vorkommen‘
= juhtuma, esinema), *välja nägema* (saksa ‚aus-
sehen‘), *tal veab* (безет). Niisugune kaudne
mõju on palju salakavalam, sest et vähem silma-
torkav. Siingi on puhastust ja purismi vaja, aga
sellega peab olema ettevaatlik, et mitte langeda
tarbetumasse, koguni kahjulikku purismi. Sest
mõned võõral mõjul kujunend keelendid võivad
olla hääd otstarbekohasuse või ilu mõttes, ilma
ka omapärasuse suhtes väga halvad olemata.

Kus siiski võõrapärasust tuleb kaotada, vähe-
malt vähendada, on järgmisis juhtumeis.

1) Sõnade korda tuleb degermani-
seerida teataval määral, sest meie sennine kir-
jakeeles valitsend sõnade kord on suurimaid ger-
manisme, mis meile aga nii lihha ja luhu on
juurdund, et sellest vabastetu tundub esialgu na-
tuke võõristavana. See saksapärasus esineb selles,
et teatavad sõnad paigutetakse, nagu saksa keeles,
liig lause lõppu. Vanas ehtsas rahvakeeles ei ole
see kaugeltki nii. Degermaniseerimine, mis on
yks keeleuenduse tähtsamaist nõudeist, teatavasti
seisab ses, et neid sõnu paigutetakse enam lause
keskele, ja teiseks ses, et prädikaat et pea olema
lausel alati teisel kohal, vaid võib olla ka kolman-
dal ja neljandalgi, näit. ‚seda kuuldes herra hirm-
sasti *vihastas*‘ (pro ‚seda kuuldes *vihastas* herra
hirmsasti‘). Muidugi ei ole see uuendus mõeldud
igakord sunduslikuna, vaid see oleneb teataval

määral ka stiilist. Yldse aga ei vahest tarvitseks sõnade korra degermaniseerimises liiale minna.

Seda sõnade korra reformi toetab ka otstarbekohasuse ja ilu nõue: lausete suurem ylevaatlikkus, kergmõistetavus, selgus, ja tarbekorral luulelikkus.

2) Teatavate sõnade väljajätmine, mida saksa mõjul on hakat tarvitama, nimelt: a) järelsõnad *pääl, pääle, sees, sisse, juures, yle, järele* jne. (vastavalt saksa sõnule ‚auf, in, bei, an, nach‘ jne.), mis on teine suurim germanism eesti keeles. Nende asemel tuleb võimalikult tarvitada käändeid: ‚see põhjeneb *eksiarvamises* (mitte ‚eksiarvamise *pääl*!) — leht telliti kolmeks *kuuks* (mitte ‚kolme kuu *pääle*) — elas suures *aus* (mitte ‚au *sees*) — kahtlen *selles* (mitte ‚selle *juures*) — lõhnab *tõrvast* (mitte ‚tõrva *järele*)‘ jne. b) Sõnad *ära, yles, juure, välja, edasi* jne., kui need liht verbi tähendusele mida uut juure ei anna, vaid seda ainult tugendavad, on kahtlemata ka saksa mõjul ja need tuleb võimalikult välja jätta: ‚ma olin seda *ära* unustand‘, parem: ‚olin selle unustand‘. Samuti: ta ärkas [*yles*], tõusin [*yles*], sirutas käe [*välja*], jatkas kõnet [*edasi*], lisas [*juure*], peletas, tõrjus [*eemale*], süytas [*põlema*] jne. c) Koguni asesõnade *ma, sa, me, te* yleliigses tarvitamises tuleb näha saksa mõju, seepärast: ‚siis sain [*ma*] teada‘; ‚siis läksime [*me*] edasi‘; d) [*see*]sama (vrd. saksa *derselbe*); e) *mitte* sageli tarbetu (saksa *nicht* sõna mõjul): ‚ma ei tea [*mitte*]‘; f) *saab*-tehtavik: ‚ahi *sai* eile kõetud‘ (peab olema: ahju *kõeti* eile). See *saab*-tehtavik on kahjuks ka juba õige sygavalle rahvakeele juurdund — g) *saab*-tulevikku tuleb viimse võimaluseni vähendada, seepärast mitte ‚homme *saan* kytma‘, vaid ‚homme *kytan*‘, sest et tuleviku tähendus ise-

endast selge. Täitsa välja heita saab-tuleviku ei tarvitse, sest vahel on see selguse nõudel tingimata tarviline.

Kõik need väljajätmised on soovitatavad ka lyhemuse (seega otstarbekohasuse) ja ilu (vähem lohiseva rytmi) saavutamiseks. Nende omapärasust tõendab ka omapärasuse suhtes puhtam, algupärasem ja rikkumatum soome keel, kus kõik need väljajätmised olemas.

3) *Ka* asemel võimalikultki -gi: ,nii see oligi' (mitte ,nii see *ka* oli'); see *ka* on saksa *auch*; vrd. soome keel, kus *ka* -*kin* (= eesti -gi). Samuti mitte: ,kui see *ka* tõsi', vaid ,kuigi see tõsi'.

Vene mõju on grammatika alal väiksem. Mainitagu vaid tarbetu *ei*: ,ma ei lähe enne ära, kui ma seda teada saand *ei* ole' (peab olema: ,... olen teada saand').

Võõra keele ja kultuuri kaudne mõju on yldses, et see enam-vähem harit eestlaste keeletunne teataval määral nyristas ja pani emakeelt *unustama*. Keerulisemad ja peenemad omapärasused, eriti kui neil polnud võõras keeles vasteid, hakkasid hävinema. Meie kirjakeel on kujunend väga halvus tingimuis: ta loojad on saksa pastorid, kes teda puudulikult oskasid, ja pärast kyll syndind eestlased ise, kelle keeletunne sel võõral mõjul oli nyrinend või kes seda olid hakand *unustama*. Pääle selle oli ka vaimuliku kirjanduse ja mõisasakste vigane keel jõudnud rahva keelt enast omajagu rikkuda. Kirjakeele kujunemise ja arenemise ebasoodsaks tingimuseks sai veel nõrk rahvustunne, teadvus ning arusaamine ja yldise mõtlemise pääliskaudsus meie inimeste juures. Viimasega on seletetavad nii mitmedki keelevead ja rumalused, millest meie kirjakeel kubiseb.

Tahetakse seda viletsat kirjakeelt parandada,

siis tuleb seda teha ehtiste, õigete ja omapäraste rahvakeeliste keelendite panemisega vigaste asemelle või nende analoogial uute loomisega (v. lk. 7 proportsioonianaloogia); osalt tuleb ka puhtamana säilind soome keele eeskju appi võtta. Soome keelt ei tarvitse seega sugugi karta, vaid see olgu meile selleks keelelise puhtuse ja omapärasuse ideaaliks, mille poole tuleb pyyda, sest see näitab, milline oleks eesti keelgi olnud, oleks ta saand arenedu soodsamais tingimuis.

See keeletunde nyrinemine ja keele unustamine tuleb eriti iseloomustavalt nähtavalle eesti syntaksi kõige keerulisema omapärasuse, nimelt objekti käänete tarvitamises. Kuna saksa ja vene keeles on ainult üks (akkusatiiv, винительный). SääI on eesti (ja ka soome) keeles kolm eri käänet tarvitusel: 1) partitiiv: ta pyydis *lindu* (den Vogel, птицу), 2) genetiivikujuline akusatiiv: ta pyydis *linnu* (den Vogel, птицу) kinni, 3) nominatiivikujuline: pyya *lind* (den Vogel, птицу) kinni. See teeb eesti keeles objekti keeruliseks ja ta õige tarvitamine nõuab peent ja hästi kindlaks kujunend „objektitunnet.“ See aga on nyrinend saksa keele ja vigase eesti keele mõjul. Kõige sagedama veana on ilmund tendents tarvitada igas juhtumis ainult yht objektikäänet, nimelt partitiiv mis samasteti teiste keelde akusatiiviga. Keeleuendusliku õigekeelsuse yks teravaim nõue on seepärast keel ka objekti vigadest puhastada, näit. „eile sääI peeti *koosolekut* (peab olema *koosolek*), kus otsusteti *kõiki saadikuid* (p. o. *kõik saadikud*) päälinna saata“.

Vastupidine kalduvus esineb subjektis: sääI hakkab partitiiv kaduma, sest et seda saksa ja vene keeles pole. Seepärast vaja sääI pyyda elustada partitiivi, näit. „katku ajal surid *inimesed*“

tuhandete kaupa' (peab olema: ,suri *inimesi* tuhandete kaupa').

Teatav keeleuuendamise nähtus on vahest ka see, et omal ajal nominatiivne liitumine hakkas kaduma ja ebaproduktiivseks sai. Yks tähtsamaist keeleuuendusist on nyyd nominatiivse liitumise elustamine, nõjades olevaile analoogiaile ja osalt ka soome keelele, sest on kord materjaal nominatiivselt, näit. *kuldraha*, siis järjekindlasti *gipskuju*, *marmorrist*, *teemantsõrmus*, *paberraha*, *õlgkybar*, *lõuendpuri*, *siidkleit*, *tammkapp*, *rasvokyynal*, *samuti ka kuju ja abinõu tähendades: aedlinn*, *rongkäik*, *piltmõistatus*, *veksellaen*, *aurveski*, *sulgjoonistus*, *alkoholkihvtitus*; muud: *äärmärkus*, *lõppotsus*, *peegelsile*, *lindprij* jne.; *kihutustöö*, *elustamiskatse* jne. Need on kasulikud ka oma lyhemuse tõttu ja neil on suurem stiililine ilu.

Morfologia alal tuleb yldiselt anda eesõigus *hääliksääduslikele vormele*, sest et hääliksääduslikkuses esineb enamasti mingi keelele iseloomuline ja huvitav omapärasus (näit. astmevaheldus), mis on tekkind sellekohasest yldisest kalduvusest; analoogiavormid aga pakuvad sellest juhusliku kõrvalkaldumuse; pääle selle hääliksääduslikkude vormide kadumine ja analoogiliste kujunemine on sageli mingi puuduliku keele-äraõppimise, keeleunustamise ja keele lamestumise nähtus, kui hääliksääduslikud on raskemad, keerulisemad, analoogilised aga lihtsamad. Analoogilisile vormele tuleb anda ainult siis eesõigus, kui muud põhimõtted — otstarbekohasus ja ilu — kaaluvalt nende poolt kõnelevad. Järgmisi hääliksääduslikke aga toetavad ka nende suurem otstarbekohasus ja ilu, seepärast tuleb neile otsustavalt anda eesõigus: 1) astmevahelduslik muutumine, 2) lyhemad mitm. partitiivid (-sid lõpu asemel vokaallõpp). Nende kadumine

on just keelelise lamestumise ja keeleunustamise nähtus.

Nii tuleb näit. järgmisis sõnus astmevahelduslik muutmine määrata ainuõigeks: *luba* — *loa*, *tõbi* — *tõve* (vahest isegi *saba* — *sava*?); *kõrb* — *kõrve*, *otstarve* (mitte *otstarbe* või *otstarb*!) — genet. *otstarbe*, *kõlban* — *kõlvata*, *kaeban* — *kaevata*. Genetiivid (selle) *luba*, *tõbe*, *kõrbe* on tugevaastme keeleunustuslik yldistus, samuti kui vormid *kaebada*, *kõlbada*. Teiselt poolt peab nominatiiv olema tugeva-astmeline: *tiib*, *koib*, *urb*, *kurb*, sest *tiiv*, *koiv*, *urv*, *kurv* oleks jälle nõrga astme keeleunustuslik yldistus.

Keerulisemate ja raskemate hääliksääduslike vormide asendamine lihtsamate analoogilistega, see on esimeste unustamine synnib nende liig haruldasest esinemisest ja seega liig harva kuulisest. Seda tõendab eriti ka -sid lõpu maad-võtmine mitm. partitiivis hääliksääduslike vokaal-lõppude asemel. Igal pool maal on sõnast *sig* mitm. partit. *sigu*, sest et seda kyllalt sagedasti kõneldakse ja kuulatakse. Kuid mõned linnalapsed ytlevad *sigasi(d)*, sest et neil juhust ei olnud hääliksääduslikku vormi kuulda ja ära õppida. Järelikult on *sigasi* nooremal põlvel üks keele puuduliku äraõppimise, keele unustamise nähtus. Yldse hakkas iseseisvuse aja lõpul nooremas põlves maad võtma mingi ylemaaline keeleunustamine, mis veel iseseisvuse esimesil aastail edasi kestis ja alles nyd näib seisma jäävad.

Eraldiliik keele puuduliku äraõppimise vigu on nii-nimetet lõuna eestlaste vead. Omanades mõned põhjaeesti (kirjakeele, yldkeele) sõnad, ei ole lõuna eestlased jaksand nende keerulisemat (hääliksääduslikku) muutmisviisi ära õppida,

vaid on seda analoogiliselt lihtsustand. Nii on neil tugeva astme yldistused genetiives (selle) *vaipa, kumba* (kuna peab olema *vaiba, kumma*), ja nominatiives (see) *kombe, laekas* (peab olema *komme, laegas*), *kukkub, rippub*, (p. o. *kukub, ripub*), *neas* (p. o. *needis*). Samuti on eriliselt lõuna-eestlaste vead *pandke, pandsin, pandis* (pro *pange, panin, pani*), *peses, pesenud, peseda* (pro *pesi, pesnud, pesta*) ja ka *tõusenud* (pro *tõusnud*), sest et need sõnad päris lõuna-eesti keeles puudusid (nende asemel *mõskma, tõsema*). Nii-sugused lõuna-eestlaste jämedad vead on hakand ka kirjakeele imbuma, sest et lõuna-eestlaste käes on peaaegu kogu meie kirjandus ja ajakirjandus ning igasugune yleriigiliselt juhtiv tegevus (v. ka „Rahvamurded ja kirjakeel“ lk. 30—31). Ja neid vigu ruttavad mõned põhjaeestlasedki omandama, pidades neid vorme kirjakeelsemaks.

Järelikult on lõuna-eestlased oma suuresti erineva murde tõttu põhjaeestilise kirjakeele rikku mist edendand.

Omapärasuse mõttes õigemate ja paremate vormide hankimine toob kaasa a) vanema keele, b) murrete, c) osalt ka soome keele kasutamise. Seega omapärasuse põhimõttes sisaldub osalt ka vanema keele, osalt rahvakeeluse seisukoht.

Lõpeks mainitagu veel mõned muud omapärasuse nimel tehtavad normeringud ja uuendused: 1) võimalikult hääliksääduslikud illatiivid analoogiliste sse-illatiivide asemel: sellesse *ajajärku* (mitte *-järgusse*), *tõhe*, järelikult ka *õhe, jähe* (pro *töösse, öösse, jäässe*); 2) teatavate verbide viimine kolmandast ja neljandast liigist teise (minu liikide jaotuse järele), seepärast *pääsma, veerma, haisma, pääsis, veeris, haisis; keelma, keelnud, keeldud*,

keelis, keelge, samuti neelma, käänma, keerma, pöörma (mitte käänama, keerama, pöörama); ka *kylvama, seepärast kylvage, kylvatud* (mitte kylvake, kylvatud), samuti kui ka *kasvetakse* (sõnast 'kasvama'), sest need vormid on algupärasemad. Pääleseile veel peaaegu kõik otstarbekohasuse ja ilu alal loeteld uuendused, nagu i-mitmus, i-superlatiiv, instruktiiv, -tatakse asemel -tetakse, sest neidki võib pooldada omapärasuse nõudega: nad on vanemad või hääliksääduslikumad.

*

Kokkuvõttes allub siis:

I. **Otstarbekohasuse** põhimõttele: 1) rikkus (eriti sõnastikus); 2) selgus ja täpsus (igale keelendile võimalikult üks kindel tähendus, mitte eri tähenduste kuhjumisi yhele keelendile); 3) lyhemus; 4) kergõpitavus ja -omandetavus (see enam ajutine ja juhuslik).

II. **Ilu** põhimõttele: 1) häälikuline kõlavus (eufoonia), selle saavutamiseks; a) kõlavamad häälikud vähem kõlavate asemelle; b) rohkem proportsiooni häälikute järgnemistes (tyytavalt korduvate häälikute vähendamine); 2) lyhemus (teeb keele energilisemaks, vähedab lohisevust); 3) stiililis-psyhholoogiline ilu, oleneb osalt ka kõlavusest, pääasjaliselt aga sõnastiku ning fraseoloogia rikusest ja peenevarjundilisusest ning syntaksi painduvusest; siia ka nõue, et igale iseseisvale mõisetele võimalikult iseseisev juursõna.

III **Omapärasusele**: 1) juhuslikkude, kaugeimate ja hiljemini, sageli mingist keele unustamisest ning puudulikust äraõppimisest kujunend analoogiavormide asemelle võimalikult hääliksääduslikumad vormid (tarbekorral murdeist, soome keelest või proportsioonianalooogia abil); 2) tarbetumaist

võõrapärasusist ja keeleunustusist puhastet syntaks (degermaniseerit sõnade kord, järelsõnade vähendamise; objektis partitiivismi vähendamine); selle puhul soome keele säädmine teatavaks puhtuse ideaaliks; 3) mitmete võõrsõnade asemelle või kõrvale eestifoneetilised.

Nende kolme põhimõtte yhine otsus on see, mis valikuvõimaluses tingib ja määrab mingi keelendi paremakspeetavuse ja vastuvõetavamuse või halvemakspeetavuse ja kõrvaleheidetavuse. Kõige parem ja vastuvõetavam on muidugi see keelend, mida kõik kolm põhimõtet toetavad (niisuguseid ongi palju, näit. lyhemad partitiivid, i-mitmused, nominatiivsed liitumised, reformeerit sõnade kord). Soovitatav võib olla ka see, mille hääks kaks põhimõtet kõnelevad, kuna kolmas erapooletu, või koguni vastu; nõrgem on keelendi vastuvõetavus, kui seda ainult üks põhimõte toetab kõrvaleheidetavaks saab see, kui kaks vastu, olgugi et üks poolt. Nii on vorm *õnnetumama* kyll ilu seisukohalt vähem soovitatav, kuid teda pooldab otstarbekohasus (vahetegemise võimalus algvõrdest *õnnetuma*) ja omapärasus (vanemas keeles ja soome keeles). Kuid mõõduandev pole siin mitte yksi vastu kõnelevate põhimõtete arv, vaid ka soovitatavuse või hukkamõistetavuse kraad: yhe põhimõtte soovitus võib olla nii tugev mingi keelendi suhtes, et see täiesti yle kaalub muude põhimõtete yhise hukkamõistmise.

Asja teeb veelgi keerulisemaks teatav subjektiivsus. Sest mis määrab mingi soovitatavuse või tagasilykatavuse kraadi? Eks olene see otsustajast isikust. Tõepoolest, esitet kolmele põhimõttele võib iga õiguskeelsuslane anda eri tähtsuse ja eri ulatuse: yhele on otstarbekohasus kõige tähtsam, teisele omapärasus, kolmandalle ilu. Võib ka juhtuda, et samale isikulle mõne keelendi suh-

tes paistab üks, mõne teise suhtes teine põhimõte tähtsamana ja otsustavamana. Seepärast viimses instantsis määrab mingi keelendi paremakspeetavuse kellegi isiku silmis see ebamäärane ja raskesti analüseeritav asi, mida nimetame maitseks. Tunnistagem siis julgesti, et seisukoht õigekeelsuslikes kysimuis oleneb otsustaja maitsest ja vaatest.

Ainult selle subjektiivsuse kohta tahaksime seda tähendada, et siin tuleb vastu astuda kahele vastakalle liialdusele. Yks on nõue, et keele asjus yldse ei tohi olla subjektiivsust, kõik olgu niisama objektiivne, kindel, kõigile yhesuguselt maksev ja ymberlykkamatu, ainult siis on keeleuuendus teaduslik. Seesugune nõue on liig ja mõttetu. Esiteks, nagu seletet raamatus „Rahvamurded ja kirja-keel,“ pole keeleuuendus teadus, vaid enam praktiline tegevus (seda võiks võrrelda inseneri, tehniku, kunstkärneri tegevusega). Keeleuuendus ja yldse ka õigekeelsus on enam kunst kui teadus. Teadus ainult annab seks tarvilised andmed ja teadmised. Teadus ei ole keeleuuendajalle ja õigekeelsuslasele seega mitte ise-otstarbeks, vaid abinõuks. Päälegi ei täida seda objektiivsuse nõuet kõik teadusedki pääle fyysilis-matemaatiliste, sest tuntud tõsiasi on, kui erisuguselt kaks arsti-, ajaloo- või majandusteadlast võivad esitada ja seletada sama nähtust. Samuti ei ole keeleteaduseski kõik ymberlykkamata kindel¹⁾. On keeleuuendus ja õigekeelsus enam kunst, siis ei saagi sääal palja teaduse abil töötada, vaid peab olema maitset ja esteetilist tunnet. See aga on inimestel teatava määrani erisugune, seega subjektiivne.

1) Seda tunnistab keeleadlane prof. L. Kettunen ise: „Peab ka tunnistama, et „teaduslik tõde“ isegi hästi uuritud keelde ajaloo kohta kunagi vääradata kindel ei ole.“ („Arvustavad märkused keeleuuenduse puhul,“ lk. 39).

Teiselt poolt peetakse seda maitsete erisugusust ja subjektiivsust ekslikult liig suureks, palju suuremaks kui ta tõepoolest on. Tõsine asjast arusaamine peaks viima enam-vähem yhesuguseile otsuseile, sest andmed ja tõsiasiad on ju kõigile yhesugused. Kui arvamiste lahkuminekut on rohkem, kui peaks olema, siis tuleb see puudulikust syvenemisest või yhekylgsest vaatlusviisist või — nagu juba alguses tähendeti — vastuvaidlemise vaimust ja isiklikkusest, mida meil Eestis kahjuks nii palju. Igatahes need, kes õigekeelsuskysimustega rohkem tegutsend ja kelle maitse ses suhtes loomulikult enam arenend, tohiksid teataval määral prätendeerida suuremale pädevusele (kompetentsile) ja mõõduandvusele sel alal kui need võhikud, kes kogu kysimusest vahest alles esimest korda kuulevad, isegi need keeleteadlased, kelle tegevuse raskuspunkt on mujal.

*

Mis uuendusist läbi läheb, see oleneb suurel määral (pääle muude asjaolude) sellest, mil määral ja kui kergesti mõni uuendus võib poolehoidu ja vastuvõttu leida ja teiselt poolt kui vähe ta äratav vastupanekut ja tõrksust. Viimane oleneb sellest, kui vähe ta tundub uuenduslikuna, radikaalsena, „julgena“, „võõristavana“ keskmise tarvitaja silmis. Sest ses suhtes uuendused pole yhesugused, nende vahel valitseb teatav raskuse astmestik: yhed tunduvad nimelt õige „julgeina“, senniseist keeleharjumusist teravalt kõrvalekalduvaina, teised vähem, kolmandate uudust harilik lugeja vaevalt märkab. Seesugune uuenduste astmestikuline liigitus antakse raamatu lõpus. See liigitus ei ole siis tehtud nende väärtuselise soovitetavuse, vaid nende „kerguse“ ja „raskuse“ seisukohalt (nagu

see keskmiselle eestlaselle võiks paista), seega ses mõttes, et kui keegi on yhe raskemat liiki uuenduse poolt, siis ta seda kergemini, otse endast-mõistetavalt peaks võima vastu võtta kõik kergema liigi uuendused. Kui niisugusel korral keegi siiski mõne kergema uuenduse vastu on, siis sünnib see teadlikult isikliku vaate ja maitse tõttu.

Keeleparanduste ja uuenduste raskusastme- line liigitus.

I. Ysna kerged.

Need ei ole mingid uuendused, vaid lihtsalt keeleparandused, normeeringud, mis on tegelikult tarvitusel või tarvitusele tulemas. Neid võib seega julgesti tarvitada.

1. *viiakse, tuuakse, syyakse, käiakse, minnakse, nähakse, tehakse* jne. (pro *viidakse, söödakse, mindakse, tehtakse*).

2. *juure* (pro *juurde*), samuti: läks aia ääre, tuli meele, tõlkis eesti keele, võttis oma hoole jne.

3. *algvõrre õnnetumad* (pro *õnnetud*), *võimatumad* jne. Nõnda vanemas kirjas, nõnda osalt veel praegugi.

4. Sõnade *ma, sa, ta, me, te, oma* — mitte — ei väljajätmine, kus võimalik.

5. Objektis rohkem akusatiivi (genetiivi ja nominatiivi kujulist), kus seda tähendus lubab; näit.: nad sundisid *vaenlase* (pro *vaenlast*) taganema; nad pidasid *koosoleku* (mitte *koosolekut*), kus nad otsustasid *kõik saadikud* (mitte *kõiki saadikuid*) päälinna saata; *see mees* (mitte *sesta meest*) vaja siia kutsuda; tal on kavatsus *uus äri* (pro *uut äri*) avada jne.

6. Rohkem partitiivist subjekti, kus tähendus lubab, näit.: katku ajal suri *inimesi* (mitte: surid *inimesed*) tuhandete kaupa; selles linnas käib igal suvel *väljamaalasi* (mitte: käivad *väljamaalased*).

7. Verbi tähendust ainult kõvendavate sõnade (nagu *ära, välja, juure* jne.) väljajätmine: olin selle [*ära*] unustand; see hävitab nad [*ära*]; ta sirutas käe [*välja*] jne.

8. Tarbetumate *pääl, sees, juures* jne. väliendamise: ta on *minule* (mitte: minu pääle) vihane; palge *higis* (mitte: pale higi sees); lamas omas *veres* (pro vere sees) maas; leht telliti, laen pikendeti *kolmeks huuks* (mitte: kolme kuu pääle) jne.; kahtlen selles (mitte: selle juures).

9. -lik järjekindlamini konsonandi kylge : ametlik, isiklik, riiklik, yhiskondlik, talupoeglik jne.

10. -uma : *avalduma, orienteeruma* jne.

11. -ism, *tyyp, kriis, tees, gitarr, bluus, kriitik, publik* (pro -ismus, tyypus. kriisis, gitarre, bluisse, kriitiker, publikum).

12. ne-sõnust -ist, -iste (pro -set, -sete) : *suuremeelist, raudist, suuremeeliste, raudiste* jne.

13. *pääsma, pääsnud, pääsin, pääsis* (pro *pääsema, pääsenud, pääsesin, pääses*), samuti : *veerma, haisma*.

Ka *keelma, keelda, keeldud, keelsin, keelis* (pro keelama, keelata, keelatud, keelasin, keelas), samuti *pöörma, neelma, kääntma, väänma, keerma*. Nii vanemas kirjakeeles, osalt veel nyüdki.

14. Mõned astmevaheldused : *kõrb — kõrve, tõbi — tõve, luba — loa*.

„Ysna kerge“ liiki kuuluvad ka kõiksugu muud väikesemate ja suuremate vigade parandamised, näit. *eile* (pro *eila*), *tunduv* (pro *tuntav*), *tähelepanu* (pro *tähelpanu*), *sajad* (pro *sadanded*) jne.

II. Enam-vähem kerged.

Neidki võib julgesti tarvitada, sest ehk kyll uuendused, on nad viimasel ajal juba õige laialdast tarvitust leidnud.

15. *toimetusse, kevadisse, ka kauplusse* (pro *toimetusesse, kevadisesse, kauplusesse*), s. o. -sesse asemel -sse kõrvul rõhulise silbi järel.

16. *töid, öid, kuid, soid, jäid, teid* (pro *töösid, öösid, kuusid, soosid, jääsid, teesid*); koguni *ideid*.

17. *pilte, tunde, elemente, õnnelikke* jne. (pro *pilta, tunda, elementa, õnnelikka*).

18. *maju, kehi, ohvitsere, tuve* (pro -sid).

19. *pabereid, vankreid* (pro *paberid, vankrid*).

20. *tuudmatu, tänamatu* (pro -mata).

21. i-mitmused, pääasjalikult deftongilised (*sygavais mõtteis, niisuguseist asjust* jne.)

22. instruktiivi elustamine ja laiendamine : *täisi tiivu, lehviivi hõlmu* (= täite tiibadega, lehvivate hõlmadega).

23. mitm. gen. *meelde, koerde* jne. (pro *meelte, koerte*).

24. *võiakse, saajakse, jääjakse* (pro -dakse).

25. degermaniseeritum sõnade kord.

26. nominatiivsed liitumused keskmises ulatuses (nagu näited lk. 43), ilma ses liig kaugele minemata.

27. Siia kuuluvad ka mõnede haruldasemate ja vähe tarvitet tuletusliidete taotlikumaks tegemine (-ng. -nr, -ard, -mus, näit. *areng, tellimus, juhtumus, tingimus*).

III. Raskemad.

31. *sydamettus, suremattus* (pro -tus); -ttus pro -tus kõrvalrõhulise silbi järel.

32. -nd (pro -nud) *saand, lugend, kirjutand*.

33. *kirjutetakse, -teti* (pro -tatakse, -tati).

34. *unne, porri, pessa* jne. (pro unesse, porisse, pesasse).

35. *õhe, jähe* (pro öösse, jäässe).

36. -lle pro -le kõrvalrõhulise (3-nda) silbi järel: *kirikulle, poegadelle* jne.

37. i superlatiiv: *suurim, kõrgeim, rikkaim* jne.

38. Lyhem mitm. genetiiv: *aege, lehti, pille, ametnikke* (pro aegade, lehtede, piltide, ametnikkude); see kohane ainult luuletuskeeles.

39. *poegana, leskena* jne. (pro pojana, lesena); vahest tarbetu uuendus.

40. Algvõrre *tänamatumad* jne (pro -tud või -tad).

41. Komparatiiv *õnnetumamad* jne.

42. *istent, liigent, võtint, asent, habent* (pro -et).

43. mitm. genetiivis *istende, liigende, võtinde* jne.

44. frekventatiivides -tella, -skella [-elnud, -elge, -ellakse, -ldi, -elin, -eli]: *esitella, -lnud* jne.; ja monentaanid -htama (*hirnahtama*).

45. i-minevik: *kirjutin, nad kirjutid* jne; eriti: ma *avalduin, ta avaldui* (= avaldus).

46. mitm. genetiiv *paremi, tugevi, õnnetumi* (pro -mate, -vate).

47. nominatiivsed liitumised laiemas ja kaugemas ulatuses (näit. *tubakärbes*).

48. partitiivne prädikaat: ta on oma aja *suurimaid mehi* (= üks oma aja suurimaist meestest).

49. *nimeldasa* (= omalt nimelt, oma nime poolest) jne.

50. *kirjutet, tapet, teht* jne. (pro -tud).

51. infinitiiv ilma -da'ta: (tahab) *liiku, astu, mängi, realiseeri* (pro *liikuda* jne.); proosas vahest tarbetu; luuletuskeeles kuuluks II liiki.

IV. Kõige raskemad.

52. *luuletai* pro *luuletaja*.
 53. *olnuksin* pro *oleksin olnud*.
 54. -n pro -s: *suuren metsan jalutaden*.
 55. *kavva, tävve, syvva* jne. (pro kaua, täie, syya); — tarbetu uuendus.
 56. Kõiksugu uued kunstlikud lõpud ja abisõnad (näit. no, -isv, v. „Keeleuuenduse äärmised võimalused“).
 57. o pro u kaugemal esimest silpi teatavais sõnus ja lõppudes (v. Joh. Aavik „O kysimus“).

Trykivigade õiendus.

	trykitud:	peab olema:
lhk. 2 rida 10 alt liikumised		liitumised
„ 13 „ 18 „ niisuguses		niisuguseis

Raamatus „Rahvamurded ja kirjakeel“ märgatud
 trykivigade õiendus.

	trykitud:	peab olema:
lhk. 17 rida 14 ylalt:	väljendavad	väljendavat
„ 20 „ 9 „	Prantsuse	prantsuse
„ 20 „ 3 alt	heitellekse	heitlelekse
„ 28 „ 8 ylalt	tähtsamaks	tõhtsamaks.

Teoksil ja lähemal ajal ilmuvad järgmised
raamatud

Joh. Aavikult:

Võõrnimede hääldamine

17 euroopa keele hääldamise
reeglid yhes sellekohaste
pärisnimedega näiteina. Ka
yldiselt tarvitetavad prantsus-,
inglis- ja itaaliakeelsed kõne-
käänud.

Võõrakeelne tuletus

Tarviline täiendus eelmiselle ;
esitab greeka-, ladina ja
prantsuskeelsed ees- ja
järelited sellekohaste näide-
tega, mis suuresti hõlbustab
arusaamist rahvusvahelisist
võõrsõnust.

Kalevipoeg

ja eepiline luule

Käsiraamat koolidelle
Kalevipoja ja yhes sel-
lega muude rahvaste
eepilise luule läbivõt-
miseks.

Lyhike

soome keele õpetus

Lyhike kokkuvõte soome keele
foneetilisist, morfoloogilisist ja
leksikaalseist iseärasusist;
(muuseas antakse kõik eestiga
yhised, aga erineva tähendusega
sõnad). Lõpus väike lugemik
proosat ja luuletusi ja reisijalle
tarvilised kõnelemised.

Varem ilmund:

Joh. Aavik

Kirjavahemärkide õpetus

yhes lyhikese lauseõpetusega, harjutus-
ylesannetega ja nende võtmega koolidelle
ja iseõppimiseks.

Haruldaselt praktiline ja tarviline
raamat kõigile, kes eesti keeles
peavad kirjutama.

Joh. Aavik

Koolikirjatööde vihk ja selle parandamine

Tarviline raamat igale õpetajale ja õpila-
sele; sisaldab peale muude tarviliste näpu-
näidete ka koolivihkude parandamiseks
tarvitatavad märgid. Hind 12 marka.

Myygilt kõlgs paremais raamatukauplusis:

**Põhja-Eesti pääladu: Tallinna Eesti Kirjastus - Ühisuse
(Päevalche) raamatukauplus Tallinnas.**

Lõuna-Eesti pääladu: Postimehe raamatukauplus Tartus.

**Tellida võib ka H. Pezold'i kirjastuskontorist Tallinnas,
Lyhtke jalg nr. 4.**